XXVIIII

JUSTI . FONTANINI
ARCHIEPISCOPI . ANCYRANI
DISCUS
ARGENTEUS . VOTIVUS
VETERUM . CHRISTIANORUM

PERUSIÆ . REPERTUS

EX . MUSEO . ALBANO . DÉPROMPTUS

ET

COMMENTARIO . ILLUSTRATUS

Ubi formulæ quædam & ritus præcipui
donaria sacra Deo in Ecclesia offerendi
singulatim enucleantur

CUM . FIGURIS

ROMÆ

Ex Typographia Rochi Bernabò in vico ad Muratas
MDCCXXVII
SUPERIORUM FACULTATE.
Et apud Pagliarinum bibliopolam in area Pasquini.

Al Rev.° P.re Valse(?)...
...

Eminentissimo & Reverendissimo

DOMINO

FABIO · OLIVERIO

S. R. E. DIACONO. CARDINALI

SANCTORUM. VITI. ET. MODESTI

J. ARCHIEPISCOPUS. ANCYRANUS

ERMAGNI jamdudum obsequii erga te mei argumentum aliquod, EMINENTISSIME CARDINALIS, *parare cupienti, unde plurium*

tuorum in me officiorum summa patefieret, munus, tuo ingenio & pietate dignissimum, insperato se obtulit, videlicet sacrum donarium, Magni Constantini de Maxentio Tyranno victoria insigne, beato Petro Apostolo in Basilica Vaticana antiquis temporibus more Christiano & patrum nostrorum prisca illa religione dicatum. Est Discus argenteus, in re sacra utendus, a me brevi Commentario illustratus, in quo majorum venerandi ritus vo-

tiva

tiva anathemata Deo in Ecclesia offerendi, pertractantur. Aptius munus pietati tuæ offerri vix poterat ac munus ipsum, Deo in honorem sancti Petri Apostoli olim oblatum: in cujus tu quidem obsequiis longo, fideliqne Ecclesiæ Romanæ famulatu, tribus summis Pontificibus carus, tandiu peregregiam operam impendis, in unius Apostolicæ Sedis rem semper incumbens, ut ego complurium annorum oculatus & proximus testis inspicio. Pudor tuus de egregiis

mul-

multisque dotibus, quibus excellis, plura dicere non sinit. Discum ergo, quem ex æde principe sancti Petri barbarus miles abstulerat, Perusiæ non ita dudum cum eodem milite effossum, inque Gazæ Albanæ sanctius lararium merito deinde translatum, perque Amplissimum Cardinalem ALEXANDRUM ALBANUM *mihi commodatum, tibi, eidem conjunctissimo, in animi erga te mei significationem, quam opto ære ipso perenniorem, restituo. Tu,*

qua

qua præstas comitate, hanc in te meam voluntatem benevole, ut soles, excipere non graveris, meique, tuo nomini summe devincti, observantiam, nunquam, nisi mecum interituram existimes.

PRÆFATIO

UJUSCUMQUE generis habeantur antiqui ævi reliquiæ, has eruditioni promendæ, reique literariæ ſacræ & civili explicatione aliqua augendæ inſervire, neminem, qui penitiores diſciplinas primoribus labris attigerit, puto ignorare; quandoquidem viri ſtrenui lucubrationibus ſuis hoc non ſemel comprobaverunt. Hinc ſummo ſtudio vigiliiſque ad res Romanas, Græcas, Ebraicas, Ægyptias, Babylonias, Perſicas & generatim Syriacas; Gothicas etiam ac Saracenicas, & ſiquæ aliæ abſtruſiores & peregriniores ſunt, undequaque illuſtrandas a multis, clariſque ingeniis ætate noſtra laboratum videmus. Mirari tamen vehementer ſubit, pauciſſimos dari, ſubacti judicii & elegantis doctrinæ viros, a quibus interiores Chriſtianorum antiquitates, a nobis reliquæ polymathiæ præferendas, dedita opera, & lotis, quod ajunt, manibus,

b con-

contrectari obſervemus; quum tamen ea, quæ noſtrorum mores, ritus, & religionem reſpiciunt, ad animum, mentemque inſtruendam ſupra alia conducant. De his vere ait Thomas Reineſius Variarum lectionum libro II. cap. II. pag. 131. *antiquitatis Chriſtianæ particula quæcunque quavis pagana eſt nobilior, honoratiorque*. Sed vere etiam Plinius junior libro VIII. epiſt. XX. *ita natura comparatum, ut proximorum incurioſi, longinqua ſectemur*.

I

In hoc genus antiquitatis, Chriſtiano homine dignum, quod nuſquam aptius, quam Romæ, ejus centro, excoli poteſt, ubi in dies veneranda ejuſmodi lipſana deteguntur, primi poſt Annalium parentem, ineunte ſæculo XVII. incubuerunt Antonius Boſius & Johannes Severanus Romæ ſubterraneæ conditores, poſtmodum a Paullo Aringhio auctæ, inque latinum ſermonem translatæ. Eadem ætate poſt Fulvium Urſinum illuſtres floruerunt Lælius Paſchalinus (cujus muſeo Franciſcus Boncompagnius S. R. E. Cardinalis ſuum deinde auxit) Franciſcus Gualdus Ariminenſis, Ludovicus Compagnius, & Martius Mileſius,

ſius, Chriſtianorum cimeliis & ſymbolis perquirendis mirifice intenti, atque hoc nomine paſſim laudati a Cæſare Baronio, Hieronymo Aleandro juniore, Laurentio Pignorio, Jacobo Sirmondo, Nicolao Fabricio Peireskio, aliiſque Muſarum myſtis, quorum commodo opes ſuas patere voluerunt. Pignorium quidem *ſacrorum monumentorum* librum Italice ſcriptum editioni paraſſe, auctor eſt Jacobus Philippus Tomaſinus in ejus Elogio: ad quod genus ſtudiorum Scipio Cobellutius S. R. E. Cardinalis sanctæ Suſannæ, alter literatorum Mæcenas, Pignorium traduxerat. Sed viri ſummi A. D. 1631. Patavii lue ſæviente extincti literaria ſupellex ad Dominicum Molinum Senatorem Venetum, eruditorum laudibus clarum, devenit, a quo poſtmodum tranſiit ad Franciſcum Molinum Ducem Venetiarum Dominici fratrem, teſte Jacobo Comite Zabarella in præfatione ad gentilis ſui Franciſci Cardinalis libros III. de *Felicitate*, Patavii excuſos A. D. 1655.

II

Nemo tamen de Chriſtiana antiquitate æque benemereri olim ſtuduit ac Juſti Lipſii peramicus Johannes Macarius, cujus aureo-

reolam *Disquisitionem de Gemmis Basilidianis*, Johannis Chiffletii Canonici Tornacensis commentario auctam habemus. Is xx. annis in Urbe transactis adgressus est opus *operosissimum*, ut phrasi utar Sidonii ex libro ix. epist. ix. Sacras enim quascumque Christianorum picturas, scalpturasque vetustiores Romæ non solum in abditis cœmeteriis, sacrisque ædibus suo ævo exstantes, sed in gemmis etiam, earumque sensus ac mysteria accuratissime pertractavit. Origo & occasio scriptionis, quam in præfatione sua tradidit, hæc fuit. Quum A. D. 1578. *Urbe teste, eaque admirante*, ut inquit Baronius A. D. 57. §. cxii. detectum fuisset cœmeterium Priscillæ subterraneis cuniculis distinctum in via Salaria, Alphonsus Ciaconius picturas in eo repertas sibi delineandas curavit, multasque ex aliis etiam veterum Christianorum latibulis deprompsit. Ciaconio deinde accessit Philippus Winghius nobilis Lovaniensis, cujus magna laus est magni eum Baronii laudes promeruisse A. D. 362. §. cxx. quemque *curiosum omnis antiquitatis indagatorem* vocat Heribertus Rosvveydus in notis ad Paulinum Nolanum pag. 768. editionis Plantinianæ. Ad

Ad Winghium in Urbe degentem Lipsius epistolam VII. Centuriæ I. *ad Belgas* scripsit XVIII. Kal. Junias A. D. 1592. Ejus etiam meminit Abrahamus Ortelius in Thesauro geographico v. *Fabateri*. Insignis supellex a Winghio Romæ delineata præconem habet Rosvveydum pag. 795. 799. Sed mox vir tantus Florentiæ, quo cimeliarchium Mediceum lustraturus diverterat, immaturo fato, magnoque rei literariæ damno exstinctus est. Hoc loco Plinii junioris lib. v. epist. v. C. Fannii decessum lugentis verba succurrunt: *mihi autem videtur acerba semper & immatura mors eorum, qui immortale aliquid parant*. Winghio suffectus in eodem labore Antonius Bosius universas agri Romani arenarias subiit, imaginesque in iis atque alibi superstites, a pictoribus absolutissime expressas in unum collegit. Bibliothecam Winghianam Tornaci in æde principe exstare didicimus. De Winghii Adversariis MSS. præclarum judicium reddunt Chiffletii duo pater & filius, Johannes Jacobus quidem in Anastasi Childerici I. Francorum Regis cap. XVIII. pag. 279. Johannes vero in Judicio de Fabula Johannæ Papissæ pag. 7. Winghii codex inscri-

ſcriptus, *Tituli ſepulcrales*, memoratur in Majo Bollandiano tomo v. pag. * 223. num. 136. Macarius, cui Ciaconii, Winghii & Boſii triumvirorum ampla illa, & ſupra aurum ipſum pretioſa ſupellex viſa, uti erat Latine, Græce, Ebraice, atque in omni antiquitate doctiſſimus, Boſio aliiſque rogantibus, ſacras Chriſtianorum picturas & ſcalpturas, atque alias quaſcumque commentariis explicandas ſuſcepit: quæ omnia ad finem ſuum egregie perducta vir eximius Græca voce *Hagioglypta* appellavit. Inde in Belgium reverſus, Ariæ diem clauſit extremum III. Idus Junias A. D. 1614. ſuaque ſcripta moriens legavit Bibliothecæ Collegii trilinguis Lovanienſis, unde A. D. 1638. ea propediem typos Plantinianos ſubitura, literato orbi ſpem fecit Aubertus Miræus in *Codice Regularum & Conſtitutionum clericalium* parte II. pag. 97. ubi Macarii *Hagioglypta* publica luce digniſſima eſſe, ipſe idoneus judex teſtatur. Macarii laudes prædicant in Bibliothecis Belgicis Valerius Andreas Deſſelius, Antonius Sanderus, Franciſcus Svveertius, & Miræus in ſcholiis ad Hieronymi Catalogum cap. XXI. Ex Macarii *Hagioglyptis* MSS.

MSS. Johannes Jacobus Chiffletius Crisi historicæ de Linteis sepulcralibus Domini cap. XXVIII. laciniam adsuit de Christianorum picturis, Lazari suscitationem referentibus; aliam etiam suæ Anastasi cap. VIII. de nominibus propriis, literarum implicatione contractis, quæ Macarius in absidibus sacrarum Urbis ædium conspexerat. Johannes Chiffletius Macarii *Hagioglypta* laudat in Socrate pag. 35. inque Veteri imagine Deiparæ in jaspide viridi pag. 6.

III

Tam sagacibus & curiosis Christianæ antiquitatis indagatoribus, omni præconio cumulandis, successit magnus ille Musarum Genius Franciscus Barberinus senior S. R. E. Cardinalis, postmodum Vicecancellarius & purpurei Senatus princeps. Hic omnibus ingenii, naturæ, & fortunæ ornamentis instructus, religione, probitate, doctrina, & magnificentia non uni Romæ, sed toti orbi admirandus, in longo quinquaginta & eo amplius annorum spacio, quod, longiori atque immortali dignissimus, in Cardinalatus fastigio transegit, decus & cultum optimarum artium libe-

liberalissime amplificavit: quæ semper ejus nomen ubique locorum circumferent. Ubi enim vir inclytus in comitiis Conso publice litaverat, domi postea Minervæ sacris operabatur, utrumque summa cum dignitate exequi solitus. Ad perennem viri gloriam dicere sufficit, ex ejus contubernio, tanquam ex museo Alexandrino, prodiisse eruditorum Plejadem, Hieronymum Aleandrum juniorem, Nicolaum Alemannum, Johannem Baptistam Donium, Lucam Holstenium, Leonem Allatium, Claudium Menetrejum, Josephum Mariam Suaresium. Hos exceperunt Fridericus Ubaldinus, Felix Contelorius, Cassianus a Puteo. Paucos ex plurimis indico. Nec minor illorum fuit chorus, quos non sine maximo Romanæ Ecclesiæ splendore ejus gratia, effusa comitas, & par liberalitas fovens (typographejo etiam proprio ære instituto) ad literarios, ut plurimum sacri argumenti, labores exantlandos excitavit. In hunc ordinem ex nostratibus atque exteris veniunt M. Antonius Cappellus, Ferdinandus Ughellus, Lucas Waddingus, Jacobus Sirmondus, Dionysius Petavius, & Johannes Bollandus, qui Cardinalem Barberinum *erudito-*

rum

rum virorum Mæcenatis perpetui elogio honeſtavit. Horum numerum auxerunt Petrus Poſſinus, Petrus Franciſcus Chiffletius, Johannes duo, Morinus & Pricæus, Gabriel Naudæus, & Theodorus Ryckius: ejuſdemque munificam voluntatem experti ſunt Jacobus Goarus, Petrus Lambecius, Philippus Labbeus, Henricus Valeſius & Philibertus Mareus. Agmen claudunt alii ſacræ literaturæ antiſtites, Cornelius Margarinus, Johannes Bona, Henricus Noris, Angelus a Nuce, Chriſtianus Lupus & Joſephus Maria Thomaſius. At qualia quantaque nomina! Horum aliquos ſua virtus poſtea ad ampliſſimas dignitates evexit. Quantum Barberinis Manibus eccleſiaſtica antiquitas debeat, Lateranenſes parietinæ, quæ jamjam perituræ in tenebris jacebant, inſtauratæ, loquuntur, cumque his plurima priſci ævi cimelia, rei Chriſtianæ illuſtrandæ profutura, quæ lararium Barberinum, Philologiæ Mercurio nuptæ cultoribus adeundum, & Severani jamdudum atque Alemanni verbis clarum, locupletarunt. Pro re nata libenter his paucis ſine gratia, ſine invidia magni viri memoriæ parentavimus, qui ſemper deſiderabitur,

tur, quemque animi dotes & plurimæ ſcriptorum illuſtrium laudes magis, quam dignitas, licet ampliſſima, communi reliquorum ſorti eripuerunt. Huc aurea plane verba Minucii Felicis in Octavio cap. XXXVII. referenda: *Faſcibus & purpuris gloriaris? Vanus error hominis, & inanis cultus dignitatis, fulgere purpura, mente ſordeſcere! Nobilitate generoſus es? Parentes tuos laudas? Omnes tamen pari ſorte naſcimur*, SOLA VIRTUTE *diſtinguimur*.

IV

Quin res Chriſtianas univerſas, ſimplicitate ſua magis, quam artis præſtantia venerabiles, permagni referat illuſtrari, nemo his ſacris vel leviter initiatus in dubium vocaverit. Id olim oſtenſum ab juniore Aleandro in Explicatione gemmæ Græcæ anularis, navim, Eccleſiæ ſymbolum, continentis. Nec ſua laude fraudandi Johannes Ciampinus, & Raphael Fabrettus, de Chriſtianis antiquitatibus præclare meriti, quorum prior ſacra Muſiva ab ſe collecta æri incidenda curavit; alter quamplurimas inſcriptas tabulas ex cœmeteriorum cryptis, quibus præfuit, eductas, ab interitu eripuit.

puit. Hoc idem, de quo loquimur, argumentum nuper uberrimo doctrinæ apparatu, plaudentibus sanctioribus Musis, pertractavit vir senatorii ordinis, omnis eruditionis sacræ & profanæ consultus, idemque amicus noster optimus, Philippos Bonarotius, qui diu Romæ versatus, postquam in nummos rariores maximi moduli ex penu Casparis Carpinei S. R. E Cardinalis eductos observationes, bonæ frugis plenas, scripsisset, ad Christianorum titulos, & toreumata, in vasis, & id genus antiquis lipsanis, majorum nostrorum ritus & religionem spectantibus explananda animum adpulit, remque ipsam justo volumine absolvit, quo rei sacræ studiosos sibi nobilissime demeruit. Ego tam præclaris exemplis instructus, *Discum* veterum Christianorum, anaglypho opere insignem, & magis in recessu, quam in prima fronte spectabilem, explicare adgredior.

V

Anno Christi Domini 1717. die xiv. Januarii Perusiæ e regione arcis, quæ proxima est geminæ viæ, in totidem fora exeunti, viro generoso Philippo Doninio

fundamenta novi palatii intra mœnia antiqua civitatis, arcemque ad plagam occidentalem substruente, latomi ollam sive amphoram ex ære cyprio detexerunt, in qua nummi aurei CXL. Justiniani, Justinique junioris Augustorum reperti sunt, utrique unius moduli & typi. Ex olla, ferreo ligone operarum contusa, aqua flava atque adeo fœtens manavit, ut sua mephiti omnes in fugam verterit. Ejus jacturam chymici adhuc lugent. Ad hæc eruta pulcherrima *fibula* aurea, digiti humani longitudinem æquans, lata vero duos. Vestiariam putamus, cujusmodi præter Childericianas apud Johannem Jacobum Chiffletium in Anastasi cap. XVI. pag. 236. nullam hactenus videre contigit in earum numero, quas curiosorum oculis inspiciendas exposuerunt eruditione percelebres viri Pignorius in Commentario de Servis, Johannes Rhodius in Dissertatione de Acia cap. V. & post hos Johannes Baptista Casalius de Antiquis Romanorum ritibus cap. XIX. pag. 188. & Ludovicus Moscardus in Museo lib. I. cap. LV. pag. 102. Mox detecta *catenula*, pariter aurea duos palmos longa, geminæ *inaures* & totidem *anuli*: omnia ex auro purissimo.

Hæc

Hæc ad menſuram ipſam in æs viriculo expreſſa exhibemus.

Ex museo Albano.
1. Fibulæ pars anterior. 2. Fibulæ pars posterior. 3 Anulus 4 Anulus. 5. Catenula. 6 Inauris.

Num. 1. & 2. fibulam utrinque delineatam, num. 3. & 4. anulum, num. 5. catenulam, num. 6. inaurem adſpicimus. *Diſcus* etiam *argenteus* prodiit, duos palmos infra laminam plumbeam locatus, quæ longa erat palmos x. lata IV. pondo xxx. librarum. *Diſcus* eſt, quem item inciſum & explicatum vulgamus. Mox cadaver, communem magnitudinem ſuperans, ut ex oſſium junċturis obſervatum, ſub magnis *tegulis* latens effoſſum. Tegulas *ſaracenicas* Peruſini appellant, nempe ſepulcrales, atque *ethnicæ* vetuſtatis. *Ethnicos* enim, *paganorum* & *ſaracenorum* nomine vulgo diċtos prodit Hiſtoria Caroli Magni lingua Gallica veteri ſcripta apud Chiffletium in Anaſtaſi cap. v. pag. 81. ubi de Meroveo Rege Francorum ſic legitur: *il regna dix ans: puis treſpaſſa Sarrazin*, ideſt: *regnavit decem annos, deinde obiit Saracenus*, nimirum *paganus*, ſive *gentilis*. Alii perinde reges Francorum idololatræ in eadem Hiſtoria *pagani* deceſſiſſe dicuntur. Confer Cangii Gloſſarium v. *Pagani* & *Saracini*. Omnia judicio aurificum, ad monetæ Romanæ pretium ſcutorum 415. redaċta ſunt. In uno ex anulis achates viſus, in quo gemina manus, in ſignum foe-

fœderis juncta, minutissimis literis sursum & deorsum inscriptus: quæ postmodum ob achatem ex anulo lapsum, nec amplius visum, lectæ non sunt. Quidni lectum UTERE FELIX? Certe in jaspide, in quo sponsi junctis manibus insculpti, sic legit oculatissimus Bonarotius in Observationibus ad Vasa vitrea antiquorum pag. 208. Civitatis prætor hæc omnia ad fiscum pertinere decernit. Quare Doninius Urbemveterem petit, ubi S. R. E. Cardinalis Ferdinandi Nuptii literis munitus, Romam proficiscitur, ab se reperta exhibiturus purpurato viro Johanni Patricio, Comitis sacrarum largitionum vice fungenti. Ab hoc autem nummi aurei cxxv. Doninio restituti, *Discus* una cum reliquis in Gazam Albanam illatus. Hæc pleraque alternis literis suis me docuerunt viri præclari, quos honoris caussa nomino, Petrus Cannetus Abbas ex Congregatione monachorum Camaldulensium, & Adamantius ex Comitibus a Monte Mellino, prisci ævi lauticiis maxime deditus. Sed quorsum hæc, inquies, tam minute descripta? Locus ad finem Civitatis, ubi cadaver cum opibus suis conditum, me in eam cogitatio-

tionem inducit, ut Gothi cujuſpiam, præda Romana ſuperbi, illud fuiſſe arbitrer. Veterum Germanorum mos tulit, ut cum theſauris & opibus ſuis cadavera humarent. Id a Francis, Gothis, & Langobardis, qui omnes natione *Germani*, ſervatum eſt. Alaricum Regem Gothorum Conſentiæ in Lucania cum theſauris ſuis tumulatum tradit Jornandes cap. XXX. de Rebus Geticis: cujus verba adſcribam, quia Barbarorum immanitatem ob oculos ponunt: *Barentinum amnem* (alii *Baſentinum* & *Baſentium* dicunt, qui nunc *Vaſento* dicitur) *juxta Conſentiam civitatem de alveo ſuo derivant. Nam hic fluvius a pede montis juxta urbem dilapſus, fluit unda ſalutifera. Hujus ergo in* MEDIO ALVEO, *collecto captivorum agmine*, SEPULTURÆ *locum effodiunt, in cujus* FOVEÆ *gremio Alaricum cum* MULTIS OPIBUS *obruunt, rurſuſque aquas in ſuum alveum reducentes, ne a quoquam quandoque locus cognoſceretur, foſſores omnes interemerunt*. Ex Jornande rem ſumſit Paulus Diaconus in Hiſtoria Miſcella libro XIII. pag. 399. Idem Jornandes cap. XLIX. de Attila Hunnorum Rege ait: *noctu* SECRETO *cadaver terra reconditum*, & quidem AURO, ARGENTO, *&*
ferri

ferri rigore communitum. Poſtmodum hæc ſubjicit: *&, ut* TOT *&* TANTIS DIVITIIS *humana curioſitas arceretur, operi deputatos deteſtabili mercede trucidarunt*. Johannes Schefferus in Upſalia antiqua cap. XVIII. pag. 360. narrat, Svecos, Gothorum ſobolem, ſuis quoque *opibus* conſepultos. De Danis & Boruſſis idem teſtantes Scheffero jungendi Olaus Wormius in Muſeo lib. IV. cap. VI. pag. 361. Thomas Bartholinus junior in Antiquitatibus Danicis lib. II. cap. IX. pag. 431. & Theophilus Sigefridus Bayerus cap. VII. elegantis Commentarii nuper editi de Nummis Romanis in Pruſſia repertis. Nec prætereundus Johannes Mabillonius in Diſſertatione de antiquo ritu ſepeliendi Reges Francorum, quæ exſtat in ejus Operibus poſtumis tomo II. ubi pag. 53. & 54. ob cauſſam perſimilem autumat, primos Francorum Reges nullum conditoriis ſuis exterius ſignum addere conſueviſſe, ne a prædonibus, opes ſepultas auferendi avidis, ſubverterentur. Hoc apud Gothos utroſque, occidentales & orientales, Alamannos, Bavaricos & Langobardos ſæpe factum, ex eorum legibus, in ſepulcrorum violatores latis, mox pandam. Ri-

tum vero ethnicum, de quo loquimur, in primis mirifice comprobat Thesaurus sepulcralis Childerici I. Regis Francorum, *Attilæ* æqualis, Tornaci A. D. 1653. effossus, quem Johannes Jacobus Chiffletius commentario descripsit, cui *Anastasis* titulum fecit. Brevem ejus analysin dedit Carolus Cointius in Annalibus ecclesiasticis Francorum tomo I. A. D. 481. §. XVII. Sed Johannes Harduinus, ritus barbarici ignarus, in Operibus selectis pag. 424. in fine quædam pro more suo, aliis indicta, de hoc Thesauro commentus est. His refellendis immorari nostra non interest, præsertim quum ejusmodi sint, quæ nemini in his rebus tantillum versato negocium aut fucum facere posse arbitremur. Paucis vero illis sive multis bene sit præstantissimis viris, quibus arrident. Nobis Italis non licet esse tam beatis. Sirmondos enim, Petavios, Chiffletios, Labbeos, similesque dum persæpe laudamus, novam & præclaram sobolem alio ferri non invidemus: nec ipsi tamen, viri optimi, hanc simplicitatem nobis invident, qui ceteroqui in perpulchris Diariis suis nunquam aliena, sua semper & suorum una laude pascuntur. Cui bono, ipsi no-

norunt. Alii enim alio plane itinere bonam famam sibi parare contendunt.

VI

Ingens Codex legum antiquarum Friderici Lindenbrogii nonnulla in rem, de qua agimus, subministrat. In Legibus Wisigothorum lib. xi. tit. iI. §. 1. pag. 205. hæc leguntur: *si quis sepulcri violator exstiterit, aut mortuum* EXSPOLIAVERIT, *& ei aut* ORNAMENTA, *aut* VESTIMENTA *abstulerit, si liber hoc fecerit, libram auri coactus exsolvat heredibus mortui, & quæ abstulit, reddat. Quod si heredes non fuerint, fisco nostro cogatur inferre, & præterea centum flagella suscipiat. Servus vero si hoc scelus admiserit, ducenta flagella suscipiat, & insuper flammis ardentibus exuratur, nihilominus redditis cunctis, quæ ausus est abstulisse*. Exstat Edictum Theoderici Regis Ostrogothorum, quo cap. cx. pag. 255. ei pœna mortis infligitur, *qui sepulcrum destruxerit*. Ex legibus Alamannicis pag. 376. §. l. & Bavaricis pag. 434. tit. xviii. pœnam quoque statutam habemus in eos, qui *mortuos effoderint & exspoliaverint*. Idem servatum a Langobardis. Etenim lib. 1. tit. xii. pag. 537.

Rex Rotharis hæc ſancit: *ſiquis ſepulcrum hominis mortui* RUPERIT, *& corpus* EXSPOLIAVERIT, *aut foris jactaverit*, DCCCC. *ſolidos ſit culpabilis parentibus* (id eſt conſanguineis) *defuncti. Et ſi parentes proximi non fuerint, tunc gaſtaldius Regis, aut Sculdaſius requirat culpam ipſam, & ad curtem Regis exigat*. Rex Grimoaldus pag. 584. hoc juſſit: *ſi* SPOLIA *de homine ſepulto ſervus de ſepultura tulerit, de quanto tulit, dominus ejus reddat, & componat, ut dictum eſt, ſolidos* LX. *& perſona tradatur ad occidendum*. Leges Ripuariæ tit. LIV. §. II. pag. 460. & tit. LXXXV. §. II. pag. 469. iis pœnam decernunt, qui *mortuum effodere præſumſerint*. Salicæ idem ſtatuunt tit. XVII. ubi videndus in notis pag. 41. V. C. Johannes Georgius Eccardus, antiquitatum Germanicarum ſcientiſſimus. Sed ante omnes sanctum Zenonem epiſcopum Veronenſem, ſæculi IV. ſcriptorem, quem Iſaacus Caſaubonus ad Capitolinum in Marco cap. V. *Latinorum patrum elegantiſſimum* dicit, in avaros, ſepulcra defodientes, clamare audio. Verba ſunt in Sermone I. de Avaritia pag. 375. editionis Veronenſis: *ſi orbem totum poſſideant, fines oderunt. Illicitum putant habere vi-*

vicinum. *Construunt prædia*, *sepulcra* DEFODIUNT. Zeno hic tangit, ut auguror, suæ parœciæ Alpinos populos, adhuc barbaros & gentiles.

VII

Ex locis hucusque congestis una coeuntibus compertum fit, ritum ejusmodi apud *Gothos*, reliquosque populos, *Germanorum* nomine comprehensos, æque viguisse quandiu in gentilitate vixerunt, ac postquam ad Christianam religionem traducti, Arianos errores in Italia profiterentur. Atque hanc puto esse caussam, cur apud nos *Gothica* & *Langobardica* conditoria nulla, aut perquam rara exstent non solum privatorum hominum, sed eo magis Regum & virorum principum, qui in Italia sæculis v. VI. VII. & VIII. rerum potiti sunt; quod scilicet ritus sepeliendi mortuos, auro & gemmis ornatos, vetaret, sepulcris externa signa adponi, unde nocturnis prædonibus eadem violandi occasio daretur. Hinc palam fieri arbitror, hominem Gothum fuisse, cujus cadaver *Disco* argenteo, auro & gemmis tectum, in parte extrema Perusinæ civitatis post sæculorum memoriam repertum est. *Mi-*

Militari officio functum, ex *ſtatura* deducitur. *Milites* enim non tantum ætate ac fortitudine, ſed *ſtatura* æſtimabantur. Hac de re videndus Jacobus Cujacius Obſervationum libro xxi. cap. v. & Melchior Goldaſtus in notis ad Doſitheum magiſtrum lib. iiI. pag. 27. In *quinque pedum, ſeptemque unciarum uſualium* altitudinem *tirones* deligi jubet Valentinianus I. Imp. in Codice Theodoſiano lib. viii. tit. xiii. *de Tironibus* L.iiI. *Magno, Vicario Urbis* inſcripta v. Kal. Majas A. D. 367. Verba hæc ſunt: *in quinque pedibus & ſeptem unciis uſualibus delectus habeatur*, ubi conſulendus Jacobus Gothofredus. Huc pertinet Ænigma xci. *Sympoſii* de *milite* podagrico, quod de *equite* perperam inſcribitur:

Bellipotens, olim ſævis metuendus in armis,
QUINQUE PEDES *habui, quos unquam nemo negavit,*
Nunc mihi vix duo ſunt: inopem me copia fecit.

Sympoſii centum Ænigmata nuper Lactantio vindicatum ivit eruditus Chriſtophorus Auguſtus Heumannus in editione, Hanoveræ curata A. D. 1722. *Poeta Gallus perantiquus* dicitur ab Andrea Schotto libro iiI. ob-

Observationum cap. xx. in fine: deque nominis veritate non ambigit Caspar Barthius in Adversariis libro LVIII. cap. I. habetque vades sanctum Aldhelmum sæculi VII. scriptorem in prologo II. Ænigmatum, & Sigebertum in Catalogo cap. CXXXII. Vide Johannem Albertum Fabricium in tomo III. Bibliothecæ latinæ pag. 271. & 998. Mihi ex locis jam indicatis planum quodammodo fit, *Symposium*, Lactantio juniorem, floruisse post A. D. 367. Legem enim Valentiniani I. *quinque pedum* in suo Ænigmate fideliter exprimit, unciis VII. quod eas versus non caperet, neque Ænigmatis lusum juvarent, silentio præteritis. Quod enim inter Veteres poetas a Petro Pithœo editos legitur *sexque pedes*, hoc ab eo intrusum, qui Ænigma de *milite* inscribendum, de *equite* inscripsit, quod nimirum *equi* & *equitis* pedes *sex*, non *quinque* numerarentur. Sic porro explicavit Claudius Salmasius cap. I. de Re militari. Sed recte Josephus Castalio in scholiis pag. 51. editionis III. Romanæ, in *quinque pedibus unam longitudinem corporis latere* subodoratus fuerat. Quare postea non debuit Pithœanam lectionem amplecti. Vegetius, qui Valentiniano II. inscripsit

pſit opus ſuum de Re militari, lib. I. cap. I. militum *Germanorum proceritatem* exaggerat. Solinus initio capitis xx. de Germania, ejuſque incolis ita ſcribit: *dives virorum terra, frequens populis numeroſis, & IMMANIBUS*. Idem Vegetius cap. v. ait, *quondam* (ante legem a Valentiniano I. latam) *ſenos pedes vel certe quinos, & decem uncias* habentem requiſitam fuiſſe tironum proceritatem. De hac Guillelmns Appulus in poemate hiſtorico de Geſtis Normannorum lib. II. ſic canit:

Teutonici, quia cæſaries & forma decoros
Fecerat egregie PROCERI *corporis illos,*
Corpora derident Normannica, quæ breviora
Eſſe videbantur.

Sidonius Francos, Germanorum ſobolem, *proceros* vocat carm. v. *v.* 243.

Strictius aſſutæ veſtes PROCERA *coercent*
Membra virum.

Eidem *ſeptipedes* ſunt Germani carm. XII. *v.* II. Sico Princeps Beneventanus, utpote gente Langobardus, hoc eſt Germanus, apud Camillum Peregrinium in Hiſtoria

Prin-

Principum Langobardorum Parte I. pag. 240. dictus est

CELSUS *ab* EXCELSA *Bardorum gente, statura Corporis, ut cunctis altior ille foret.*

Chiffletius in Anastasi cap. v. pag. 85. auctor est, Childerici I. staturam eminuisse *ad pedes mathematicos quinque cum dimidio*, ut ex ossibus colligi datum. Mensuram *pedis Romani* ad accuratum examen deduxit Raphael Fabrettus olim nostri amantissimus Differt. II. de Aquis & Aquæductibus pag. 70.

VIII

Gothum ergo militem cum thesauro suo Perusiæ sepultum habemus, & quidem in ultima parte civitatis, quum alias mortuos, etiam Christianos, extra urbium portas humatos sæculo VI. doceant scriptorum testimonia, seorsum ab eodem Chiffletio congesta in *Geminiæ matris sacrorum titulo sepulcrali explicato* pag. 26. De antiquo Perusinæ urbis pomœrio jam non disputo. Hoc patriarum antiquitatum peritis indagandum relinquo. Tantum innuo,

Theodericum Regem Gothorum in Edicto cap.cxi. pag.255. gravi eos pœna mulctasse, qui *intra urbem Romam cadavera sepelirent*.

Gothum nostrum sæculo vi. terræ mandatum satis produnt nummi aurei Justiniani & Justini ii. Augustorum cum ipso reperti. Duos ex illis proferre non pigeat. Sunt enim omnes unius formæ, ut dictum est. Eadem lemmata & figuræ singulis insunt, quanvis non omnes unicum typum subierint.

DN.

1

DN. IVSTINIANVS PPA

Imperator cum galea cristata. Dextera globum cruci subjectum, sinistra clypeum tenet, cui inscriptus eques.

VICTORIA AVGGGS

Victoria stans. Dextera hastam crucigeram, sinistra globum crucigerum tenet, sub quo stellula. Infra CONOB.

Justiniani aureos nummos, huic persimiles, vide apud cl. Anselmum Bandurium to. II. Numismatum Impp. pag. 633. & apud Franciscum Mediobarbum in Occone aucto pag. 562. qui eos illigat A. D. 533. de quo tamen non constat.

2

DN. IVSTINVS PPAVG

Imperator cum galea cristata. Dextera globum, cui insistit victoriola sertum porrigens, sinistra clypeum tenet, cui eques inscriptus.

VICTORIA AVGGGZ

Figura stolata & galeata sedens, dextera hastam, sinistra globum crucigerum tenet. Infra CONOB.

His quoque persimiles nummos pandit Bandurius pag. 651. & Mediobarbus pag. 570. qui eos defigit A. D. 570. Literam Græcam numeralem Z in aversa parte post AVGGG,

ſeu, quod idem eſt, AVGGG. ſignatam, fabricæ monetalis numerum putat Chiffletius in Anaſtaſi cap. XVIII. pag. 264. Ego annum VII. Imperii denotare arbitror, qui incidit in A. D. 571. Chiffletium hac in re triplex error feſellit in literis numeralibus Græcis male perceptis: quas nummi etiam Latini, media ætate apud Græcos cuſi, idemtidem præferunt.

Primo enim notam S, quæ numerum VI. deſignat, ipſe pro XVIII. litera latini alphabeti perperam ſumit.

Secundo literam V, quæ Græca non eſt, ipſe in nummis Zenonis Auguſti pro litera latina XX. accepit, quando ex more pronunciationis eſt Græca B, numerum II. exprimens, ut apud Bandurium to. II. pag. 600. in altera parte nummi aurei Zenonis VICTORIA AVGGG V. pro B. Promiſcua hæc duarum literarum uſurpatio in nummis & lapidibus, nedum codicibus MSS. frequentiſſima eſt, atque omnibus nota. Adi Johannem Paſſeratium in libro de Literarum inter ſe cognatione ac permutatione pag. 156.

Tertio Chiffletius notam Z putavit literam latini alphabeti XXIII. quando tamen

men

men numero vii. respondet. Nummi Græci antiquiores, ex quibus Henricus Noris, purpurei fastigii decus eximium, Epochas suas traxit, rem extra omnem dubitationis aleam ponunt. Sunt & aliæ numerales notæ in nummis *Zenonis* apud Chiffletium aliosque, ut suspicor, pensiculatius considerandæ. Hæ vero sunt

o *pro* ϴ 9
F *pro* E 5
C *pro* ϴ 9

Ante Constantinum Magnum triplex litera GGG totidem Augustos, cumque illis aliquando Cæsares, comprehendit. Deinde utrosque simul, Orientis & Occidentis Imperatores. Sæculis v. & vi. difficillimum est tres illas literas congrua explicatione *Augustis* adcommodare, nisi dixeris, inferioris ævi monetarios superiorum typis usos etiam postquam plures Augusti simul esse desiissent. Nicolaus Alemannus in notis ad Procopii Historiam arcanam cap. ix. triplicem literam GGG non *trium Augustorum* indicium, sed *incisorum abusum* vocat. Eam alicubi fortuito sic positam credit Antonius Pagius, reclamante nihilominus Johanne Georgio Eccardo in Episto-

la

la de Nummis ſub Theoderico Rege Oſtrogothorum percuſſis. An typos ſuperiorum Auguſtorum, in quibus eadem triplex litera GGG eſſet expreſſa, novi monetarii aliquando uſurpaſſe dicendi ſint, alii viderint. Certe interdum id factum non diffitetur Eccardus in fine Epiſtolæ, ubi obſervat, in nummis *Baduilæ* ſeu *Totilæ* Regis, & *Tejæ*, cujus morte Oſtrogothorum in Italia regnum defecit, Anaſtaſii & Juſtini I. *Auguſtorum* imagines & nomina exſtare, qui tamen jamdudum exceſſerant. Nos ex nummis *Juſtini* II. cum hominis cadavere effoſſis, hunc ſub eodem *Juſtino* deceſſiſſe credimus. Nullus enim ibi nummus *Tiberii Conſtantini*, qui *Juſtinum* II. excepit, repertus eſt. Chiffletius in Anaſtaſi cap. XVII. pag. 249. inter numiſmatum utilitates illam recenſet, quod characteribus temporum certis ſepulcrorum ac theſaurorum ævum ac vetuſtatem oſtendant. Aubertus Miræus in Chronico Rerum Belgicarum A. D. 1607. pag. 457. narrat, theſaurum mille & ſexcentorum aureorum numiſmatum in Flandria repertum. Hæc erant *Domitiani*, *Trajani*, *Hadriani*, *Matidiæ*, *Sabinæ*, *L. Aelii*, *Antonini Pii*, *utriuſque Fau-*

ſti-

stinæ, *M. Aurelii*, *L. Veri*, & *Lucillæ*. Ex unico vero *Commodi Cæsaris*, adhuc imberbis nummo cum epigraphe in priori area COMMODO CAES. AVG. FIL. GERM. SARM. inque aversa parte PRINC. IVVENT, Miræus vir sagax thesaurum illum aureum circa A. D. 176. *M. Aurelio* imperante, ejusque filio *Commodo* Cæsarem agente, defossum agnovit. Idem scriptor A. D. 1631. pag. 503. alium thesaurum, sed argenteum, prope Antverpiam erutum memorat, in quo *Caracallæ*, *Juliæ Mamææ*, *Elagabali*, *Severi Alexandri*, *Gordiani*, *Philippi utriusque*, *Marciæ Otaciliæ*, *utriusque Decii*, *Treboniani Galli*, *Volusiani*, *Valeriani*, *Gallieni* numismata erant; nullum *Postumi*, cujus plurima alias in Belgio passim ab agricolis erui Miræus tradit A. D. 263. pag. 42. Quare thesaurum illum argenteum circa A. D. 260. ante *Postumi* in Gallia Imperium, in sinum magnæ matris fuisse reconditum Miræus optime existimavit. Pari quoque modo Chiffletius, quum inter centum nummos aureos in Childerici I. conditorio repertos unicus esset *Zenonis* Augusti, commode assequutus est, Childerici I. sub *Zenone* extincti, non alterius, esse anulum signato-

torium & reliquum thesaurum, Tornaci defossum. Extinctus est Childericus A. D. 481. adeoque VIII. non VII. *Zenonis* anno. Hujus nummus cum eo repertus pag. 252. est XII. sic inscriptus in postica, VICTORIA AVGGG. Δ, nempe anno IV. qui concurrit cum A. D. 477. adeoque non VII. *Zenonis* Imperii anno, ut Chiffletio visum est, neque etiam VIII. Ne longior sim, thesaurum omnium maximum & opulentissimum aureorum numismatum Consularium sub finem anni 1714. inter Mutinam & Brixillum aratro detectum constat, annoque 1715. clanculum inde sublatum. Omnia in *Triumviratu* cusa erant: partim vero post Julii necem, & ante Imperium *Octavii*, cujus effigiem cum elogio *Triumviratus*, cumque Agrippa *Consule designato* præferebant; unde Carolus Cæsar Baudelotius, rei antiquariæ apprime consultus, in Explicatione nummi aurei familiæ Cornuficiæ post Epistolam de Solone gemmarum scalptore pag. 3. olfecit, hanc fuisse arcam militarem exercitus, quem L. Antonius & Fulvia Marci fratris uxor A. V. 713. & 714. contra Augustum delegerant. Quare post A. V. 715. quo *Agrippa* pro anno insequente *designatus Consul*, the-

thesaurus ille sepultus est circa tempus, quo Perusia ab Octavio obsessa, judice Baudelotio; annoque propterea ante Christum natum XL. ex Jacobo Usserio in Annalibus pag. 538. De hoc thesauro plura nuper scripsimus ad clarissimum & amicissimum virum Bernardum a Montefalconis, legenda in ejus Supplemento antiquitatis explicatæ to. III. cap. VI. pag. 137.

IX

Miles ergo sub Imperio Justini II. qui alias *junior*, *Thrax*, & *Curopalata* cognominatur, *Perusiæ* cum auro & argento conditus est. Roma A. D. 549. a Totila, post Witigem Theodahati successorem novo Rege, obsessa, belli Gothici Justinianei anno XV. ex calculis Pagii, secundo capta est. Totilas eam ferme quadriennium occupavit, quo tempore populus Romanus vere captivus vocari potuit. Vide Procopium de Bello Gothico lib. III. cap. XXXVI. Tunc a profanis manibus *donaria* sancti Petri ablata arbitramur, inque his *Discum* sive *Gabatam*, postea impio militi consepultam. Idem Procopius lib. III. cap. XXV. narrat, anno XII. belli Gothici, quem Pagius defigit A. D. 546. Totilam,

f pri-

primitus Roma capta, Belisario Byzantium profecto, ſublatoque Cypriano Peruſiæ Duce, ad hujus civitatis obſidionem copias miſiſſe. Poſtea lib. III. cap. XXXV. hæc ſcribit: *tunc & Peruſiam, urbem Tuſciæ principem, dira obſidione cinctam reliquit, quæ, dum ille eſſet in via, vi capta eſt*. Ex eodem hiſtorico hæc evenerunt anno belli Gothici XIV. qui A. D. 548. omnino connectitur. Gregorio Magno teſte in Dialogis lib. III. cap. XIII. *Totilæ exercitus eandem urbem annis* VII. *continuis obſedit*. Hoc omnes ſcripti codices dicunt, ne nos cum viro percelebri *menſes* pro *annis* ex ingenio ſubſtituamus, Gothis enim Æmiliam, Picenum, Umbriam & Tuſciam ab A. D. 542. occupantibus (quod patet ex Chronico Marcellini Comitis) *Peruſia* quoque ſeptennio *obſeſſa*, vel potius *circumſeſſa*, dici potuit. Quare per ea tempora, & fortaſſe circa A. D. 552. ex urbe Roma poſt quadriennium fugientibus Gothis, Totilaque interemto, dum Narſes eam occupavit, *Diſcus* ex sancti Petri baſilica ablatus eſt, & *Peruſiæ* cum prædone ſepultus poſt A. D. 565. quo Juſtinus II. Juſtiniano ſucceſſor datus; immo poſt A. D. 571. quo cuſi fuerant nummi Ju-

Justini II. cum Gotho reperti; si litera quidem illa numeralis post AVGGG. Z annum VII. Imperii designat. Narses Justiniani primum, & deinde Justini II. summus copiarum dux *Perusiam* recepit anno XXVI. Justiniani, sive A. D. 552. ex Procopio lib. IV. cap. XXXIII. Quare *Gothus* ille in castra Justiniani & Justini II. transiisse dicendus est; quippe qui a capta per Totilam Regem *Perusia*, sive ab A. D. 548. ad A. D. 571. ibidem manserit, diemque supremum obierit. Hæc omnia nos monent quanti referat, loca speciatim sciri, ubi vetustatis reliquiæ effodiuntur.

X

De sacri anathematis detectione hæc præfati, jam ad *Discum* ipsum propius contrectandum accedimus, pium ritum, sinceræque religionis plenum enarraturi, quo veteres Christiani Deo immortali in ædibus ei dicatis dona offerebant, quæ ipsi, acceptorum beneficiorum probe memores, non sua, sed donorum ipsius Dei partem dicere consueverunt. Variis hæc testimoniis atque ævi semiprisci reliquiis, in quibus pura & minime fucata simplicitas potius,

 tius,

tius, quam elegantia ſpectatur, illuſtrare ſtudemus. Hanc enim majores noſtri, nudæ veritatis pulchritudine capti, plerunque negligere viſi ſunt: quod non tantum plurima exempla, ſed adverſus gentilium calumnias & irriſiones diſerta nec pauca Arnobii loca nos docent, qui vulgarem & ſimplicem illum Chriſtianorum ſermonem libro I. contra Gentes his tandem verbis tutatur: *quum de rebus agitur, ab oſtentatione ſubmotis, quid dicatur ſpectandum eſt, non quali cum amœnitate dicatur; nec quid aures commulceat, ſed quas afferat audientibus utilitates.*

IN-

INDEX
CAPITUM

I. *Discus Christianus Perusiæ repertus quanti faciendus.* pag. 1
II. *Discus Perusinus est Gabata votiva.* 2
III. *Sacræ Gabatæ varii generis.* 5
IV. *Gabatæ & anathemata multa apud veteres Christianos.* 7
V. *Sacra ministeria, idest sacra vasa, ubi adservata.* 11
VI. *Disci Perusini & veterum clypeorum cælaturæ.* 12
VII. *Cædes Maxentii Tyranni in Disco Perusino expressa.* 14
VIII. *Disci Perusini inscriptio explicatur.* 16
IX. *Formula de* donis Dei *in Disco expressa illustratur.* 19
X. *Munera per formulam* de donis Dei, *&* beatæ Mariæ Virginis, *Ecclesiis oblata.* 22
XI. *Alia munera per formulam* de donis Dei *in ecclesiis oblata.* 25
XII. *Alia munera sub eadem formula* de donis Dei *in ecclesiis oblata.* 29
XIII. *Gregorii* II. *Pont. Max. donatio Petro & Paulo Apostolis facta.* 35
XIV. *Petrus Apostolus non* sancti, *sed* domni *vocabulo ornatus in* Disco. 36

XV.

XV. *Formula de* Donis Dei *a summis pontificibus usurpata*. 45
XVI. *Formula de* donis Dei *est mere liturgica*. 46
XVII *Orbiculi votivi*, thoraces *etiam dicti*, *alias* clypei. 50
XVIII. *Alia formula* Disci *Perusini*, utere felix. 55
XIX. Discus *Perusinus ad quem usum oblatus in æde sacra?* 59
XX. *Vasa aurea & argentea a principibus viris oblata in ædibus sacris*. 62
XXI. *Ritus vasa aurea & argentea Deo offerendi illustratur*. 63
XXII. *Ritus offerendi literas donationum testes super altare*. 66
XXIII. *Donationes ecclesiis factæ, ipsi Deo sunt factæ*. 69
XXIV. *Donationes ecclesiis factæ*, sacrificium *dictæ*. 73

Figuræ.

1 *Fibula, catenula, anulus, & inauris*. XXI
2 *Nummi Justiniani & Justini* II. *Impp.* XXXIV
3 *Discus Perusinus*. 3
4 *Arcus & inscriptio Tiberiaci*. 32
5 *Nummus cum imaginibus sanctorum Petri & Pauli*. 38
6 *Aselli pueri Christiani inscriptio cum imaginibus sanctorum Petri & Pauli*. 40
7 *Summorum Pontificum nummi decem*. 42

IM-

IMPRIMATUR,

Si videbitur Reverendissimo Patri Sacri Palatii Apostolici Magistro.

Nuncius Baccarius Episcopus Bojanensis Vicesgerens.

ADPROBATIO
CENSORIS

COpiam selectæ eruditionis, quam Illustrissimus ac Reverendissimus Præsul Justus Fontaninus Archiepiscopus Ancyranus de more confert in præclaro hoc monumento illustrando, literatorum favore ac plausu exceptum iri minime dubitandum est, pro constanti doctorum virorum studio in præclaris ejusdem operibus expetendis. Est autem quod in primis gratuletur domestica Antiquariorum Academia, ab Eminentissimo ac Reverendissimo Principe Alexandro Cardinali Albano jampridem instituta; cum videat, hujusmodi donarium, quod auspicato exercuit stylum ejusdem Academiæ ante decennium in Epistola ad illius Principem & conditorem, inscripta *De aureis & argenteis cimeliis in Arce Perusina effossis anno* MDCCXVII. eodemque anno typis data, ut esset specimen *Auctarii antiquitatis eruditæ*, præsertim vero ineditæ, quod inde duxerat inchoandum; videat (inquam) tanti fieri a doctissimo Scriptore, ut suis etiam observationibus judicaverit cumulandum. Præ ceteris Academicis observantiæ suæ tesseram Illustrissimo Præsuli offert is, qui est Academiæ Albanæ a secretis, & in sacrosancta Liberiana Basilica syncellita, dum laudati ope-

operis, jussu Reverendissimi Patris Magistri sacri Palatii Apostolici a se perlecti pretium gratulatur e domestico Museo Nonis Aprilis MDCCXXVII.

Franciscus Blanchinus Sanctissimi Domini Nostri Papæ Prælatus Domesticus.

IMPRIMATUR.

Fr. Gregorius Selleri Ordinis Prædicatorum Sacri Palatii Apostolici Magister.

DI-

DISCUS
ARGENTEUS CHRISTIANUS
COMMENTARIO ILLUSTRATUS

I Discus Christianus Perusiæ repertus quanti faciendus.

ETERA monumenta sacros Christianorum mores & ritus spectantia sive ea in lapidibus & metallis, sive in fictilibus sint expressa, magno nobis in pretio habenda sunt, quos primævam illam simplicitatem, veramque pietatem erga Deum, vitio nostro jamdudum obsolescentem, non oculis tantum perlustrare, sed vel maxime intimo cordi infigere decet. Hinc optandum, ut ubi e terræ visceribus prodeunt, rerum Christianarum studiosos & liberales dominos nanciscantur. *Discus* argenteus huc referendus, non ita pridem *Perusiæ* repertus, & bono fato in avaras manus haudquaquam delapsus, quæ fusum, inque massam informem redactum, ut alias sæpe contingit, nobis eripere potuerint, singulare nimirum & fortasse unicum priscæ Christianitatis superstes cimelium, *Gazæ Albanæ* locupletandæ merito destinatum. *Discum* quinquelibralem & quincuncem esse comperimus, ex puro argento conflatum. Alicubi est fractus, duraque rubigine asper, qua eum

CAP. II invidiosa vetustas nonnihil vitiavit, interioris tamen *orbiculi* literas & cælaturam lædere verita. Diameter æquat palmos duos Romanos architectonicos, unciis tribus minores. Ejus ectypon a perita manu delineatum quum mihi inspiciendum tradidisset Amplissimus Cardinalis ALEXANDER ALBANUS, quædam statim in oculos mentemque incurrerunt, quæ lubet hic breviter enarrare. Ex ingenio nihil decernere est animus. Constat enim, in talibus id probari, quod exemplis & auctoritate fulcitur. Hanc unam laudare, & inconsultis doctrina præstantibus viris nihil statuere, eoque minus aliena pro suis venditare, ingenui pudoris plena res est.

II
Discus Perusinus est Gabata votiva.

DIscum appello vas rotundum, patulum, & cavum, seu mavis *lancem*, clypeo persimilem. *Gabatæ* genus vasorum centies memorantur in ditissimo illo Christianæ eruditionis gazophylacio, libro inquam Pontificali, qui Anastasio S. R. E. Bibliothecario passim adscribitur: tantum M. Antonii Sabellici librum *Anastasio* tribuentis auctoritas valuit! Loca inde plurima congerit Julius Cæsar Bulengerus in libro II. de Donariis pontificum cap. XXV. Volo enim suæ cuique industriæ honos reddatur. *Gabatæ* erant *lances* seu *disci*, in Ecclesiarum sanctioribus locis servati. Vocabulum ad *lancem* escariam indicandam veteribus notum. Martialis libro VII. epigram. XLVII. de Annio quopiam, convivia brevi duratura instruente, sic canit

Quum

Discus argenteus votiuus ueterum Christianorum
Ex museo Albano

Paulus Pilaia Sculp.

CAP. II

Quum mensas habeat fere ducentas,
Pro mensis habet Annius ministros:
Transcurrunt GABATÆ *volantque lances.*

Quum enim mos esset, ut mensa ferculis onusta singulis convivis media adponeretur, Annius ipse, ut lautior videretur, non quidem mensa, sed ministerio plurium servorum usus, accumbentibus singula ministrabat fercula. Explicatio est viri, legationibus regiis & literatura nobilis, Lazari Baysii in libello de *Vasculis* pag. 147. editionis Roberti Stephani: quod argumentum ampliori opere dignissimum est. Rursus idem Poeta libro XI. epigr. XXXII. in Cæcilium:

Sic implet GABATAS, *paropsidasque,*
Et leves scutulas, cavasque lances.

Apud Carolum Cangium in Glossario Græco *gabathon* & *gabata* est *catinus alveatus, cavatus*. Pro *gabata* sæpius *gavata* etiam occurrit. Discos votivos & sacros, quod *gabatæ* escariæ speciem quandam referrent, interque sacræ mensæ ministeria adponerentur, majores nostri *gabatas* dici voluerunt. *Planæ* erant quædam, aliæ *fundatæ*, quas vocat Bibliothecarius (quicunque is fuerit) nimirum *profundæ* & *cavæ*, contra Bulengerum explicante Cangio in Glossario Latino. Ait Bibliothecarius Leonem III. pontificem obtulisse in Ecclesia sanctæ Susannæ *gabatas aureas* FUNDATAS *tres, pensantes libras quatuor & semis*. Ita ille pag. 178. editionis Moguntinæ. Quædam *gabatæ* erant *anaglyphæ*, aliæ partim *cælatæ*, partim *puræ*, quas *in-*

interrasiles in eodem libro sæpe dici videmus, vocabulo apud Plinium, rei metallicæ peritissimum, alias usurpato in libro XII. cap. XIX. *Coronas*, inquit, *ex cinnamo*, INTERRASILI AVRO *inclusas primus omnium in templis Capitolii atque Pacis dicavit Imperator Vespasianus Augustus*. Locum ad id comprobandum alias protulit Antonius Dadinus Alteserra in notis ad Bibliothecarium in Gregorio III. pag. 95. Est ergo *interrasile* per intervalla lævigatum & politum, quod *rasili* opponitur, & subinde cælatura & plano variatur. Æneas Vicus in Commentariis pag. 129. editionis Aldinæ anni 1562. argentum *rasile* dicta ait simulacra, laminis planis, rasisque & politis confecta. Nos *liscio* Italice dicimus. Vide Johannem Harduinum ad Plinii locum jam adductum, & Cangium v. *interrasilis*. Hinc nutat Bollandi sociorum sententia, qui tomo III. Maii pag. 395. hæc habent: *corona interrasilis seu transparens, per intervalla rarescens & perforata*. Idem auctor (Bibliothecarium dico) pag. 193. ait, Leonem III. fecisse *in Basilica beati Petri Apostoli nutritoris sui gabatam ex auro purissimo* ANAGLYPHAM. Pag. 196. eum *gabatas argenteas intersatiles* (lege *interrasiles*) FUNDATAS XXI. fecisse tradit. CAP. III

III Sacræ gabatæ varii generis.

Quam damus *gabatam*, est *fundata*, *anaglypha* & *interrasilis*. Alias *gabatas argenteas pendentes in catenulis* Bibliothecarius enumerat in Leone IV. pag. 259. Antea vero in Leone III. pag. 187. leguntur *gabatæ ex auro purissimo* XV. *pendentes in pergula ante altare, pensantes libras* LXV. *& semis*. Item pag. 191. *gabatæ sex*

cum

CAP. III *cum cruce ex argento puriſſimo, quæ pendent ante arcum majorem dextra lævaque, penſantes ſimul libras* XII. *& ſemis*. In Sergio II. pag. 254. *gabatas ex argento puriſſimo, auroque perfuſas quatuor pendentes ante veſtibulum ſacri altaris, atque gabutas interraſiles deauratas cum bullis duabus*. Ad hæc *gabatæ* quoque *cum pedibus ſuis* a Gregorio IV. oblatæ dicuntur. In ſacris baſilicis *gabatæ* variis figuris *cælatæ* offerebantur. Ex his *ſaxiſcæ* non ſemel occurrunt in Leone III. pag. 275. & in Benedicto III. pag. 301. quas Alteſerra in notis ad Gregorium III. pag. 94. ſic dictas cenſuit, quaſi in *Saxonia*, vel Romæ in vico *Saxonum* fieri ſolitas. Nomen inde ſumtum, quod lapillos & ſaxeas conchulas & patinas, in rupibus atque antris repertas, artificio ruſtico imitarentur. Bulengero ſic ferme explicanti non invitus adſentior, *Saxiſcus* enim nomen eſt diminutum a *ſaxo*, quomodo *Thraciſcus* a *Thrace*, *Græciſcus* a *Græco*, & alia id genus, quæ a Cangio denſantur in Gloſſario v. *Franciſcus*. Sic *calathiſcus* a *calatho*, *Syriſcus* a *Syro*, & *typiſcus* a *typo*: quo poſtremo vocabulo pro eo, quod Italice dicimus *ſtampatello*, uſum comperio magnum popularem noſtrum Hieronymum Aleandrum ſeniorem, Comitem Palatinum, & poetam laureatum, dein S. R. E. Cardinalem, in pervenuſto carmine phaleucio de Arte typographica ad Bertholdum Remboltum Argentinatem, typographum Pariſienſem, operibus ſancti Cypriani per illum editis A. D. 1512. præfixo. Ejus mihi Hiſtoriam literariam Fori-Julii ſcribenti indicium fecit clarus ingenio & doctrina præſul, ſcriptorumque

rario-

rariorum ſedulus venator Dominicus Paſſioneus Epheſius antiſtes, & Romanæ Sedis Apocriſarius apud Remp. Helvetiorum. De iſtiuſmodi nominibus diminutis agere memini Claudium Lancellottum in Nova methodo perdiſcendæ linguæ latinæ pag. 482. editionis Italicæ. CAP. IV

IV

Gabatæ & anathemata multa apud veteres Chriſtianos.

G*Abatæ* non tantum *ſaxiſcis*, ſed *palmis*, *leonibus*, *gryphis*, *Angelis* etiam cælatæ exhibebantur. *Gabatas argenteas, habentes gryphos, penſantes libras* II. legimus in Leone III. pag. 179. Ad hæc in Gregorio IV. *gabatas interraſiles de argento* XII. *Angelorum opere conſtructas, & alias gabatas interraſiles* V. *cum pedibus ſuis*. In Leone IV. pag. 277. *gabatas de argento puriſſimo numero* VI. *Tres quidem filopares ſigno Chriſti, & duas etiam ſimilitudines palmarum, & unam interraſilem, quæ eſt ſaxiſca, penſantes ſimul libras* IV. Ibidem pag. 290. memorantur *gabatæ ex argento fuſiles, majores minoreſque* VII. *penſantes libras* XVI. *& unciam unam*. In Leone III. pag. 308. *argenteæ gabatæ numero* VIII. *quæ penſant ſimul libras* CC. *&* LXX. *&* VI. Erant enim *gabatæ* magnæ, & parvæ etiam: quas inter noſtra medii eſt ponderis & menſuræ. Tot teſtimoniis ex uno Bibliothecario petitis *gabatam* explicuiſſe, intercedet puto, quominus virorum illuſtrium auctoritas ad Acta Sanctorum Maji die XIV. tomo III. pag. 395. col. I. *gabatam* pro *lampade penſili* obtrudat: in quo eodem errore verſatum deprehendo Alteſerram in his verbis ad Gregorium III. pag. 95. *gabatæ ſunt patellæ cavæ ex auro vel argento, vel ære, in quibus ardebat oleum*.

Atqui

CAP. IV Atqui *lampades* & *patellæ*, *in quibus ardebat oleum*, non *gabatæ*, sed *phari* & *phara* dictæ sunt. Post Cangium in Constantinopoli Christiana libro III. cap. XLVIII. pag. 40. adi Conradum Janningum, veteri necessitudine mihi conjunctum, de *Pharis* seu *lychnuchis* pendulis agentem in Junio Bollandiano to. VII. pag. 129. §. IX. Hujus loci est *scala, ad accendendos faros reposita*, in Actis translationis sancti Sebastiani sæculo IV. Benedictino Parte I. pag. 408. Immensum plane numerum *gabatarum* ex auro argentoque, in Romanis basilicis adservatum, ab uno libro Pontificali docemur. Immensa quoque anathematum strues utranque paginam implet apud Bulengerum, ea recensentem. Ipse de *Coronis* dixi nonnulla in Dissertatione de *Corona ferrea Langobardorum*, quam non frustra auctam & editioni IV. paratam habeo. Tot ac tanta pietatis antiquæ pignora, in ecclesiarum tabulis descripta, exponebantur *in pergula ante altare*, inquit Bibliothecarius in Leone III. pag. 187. *Pergula*, sæpe memorata in libro Pontificali, erat exedra ante altare, in qua exponebantur sacra donaria, inquit Jacobus Cujacius lib. II. Observat. cap. XIII. Eam erudite explicavit politissimus Carolus Datus in Vitis Pictorum veterum pag. 107. Festis diebus solemnioribus sacras ædes pretiosis cimeliis ornari consuevisse adnotarunt sanctioris Minervæ ocelli, Johannes Cardinalis Bona in rebus liturgicis lib. I. cap. XXV. §. II. nosterque cl. Bonarotius in Observationibus ad Vasa vitrea antiquorum pag. 260. Quantacunque vero fuerit primorum Christianorum tenuitas & parsimonia inter angustias, persecutorum odio con-

conflatas, in rebus tamen Dei cultum & sacra ministeria spectantibus, prælargi fuerunt, & quammaxime liberales. Mox ab Apostolis Lucianus ille sannio gentilis locum, quo nostri conveniebant, *domum aurato fastigio insignem* vocavit in Philopatro (si ejus est) to. II. operum edit. novæ pag. 776. Ceterum antiquam Ecclesiarum opulentiam palam faciunt *sestertia centum millia nummum*, quæ ex unius Carthaginiensis gazophylacio ad fideles Numidas e barbarorum captivitate liberandos misit sanctus Cyprianus epist. LX. vel LXII. Sed de spissis & magnis Basilicæ Vaticanæ donariis Paulum Orosium loquentem præstat audire lib. VII. cap. XXIX. ubi Romanæ Urbis direptionem, Alarico Rege Gothorum auctore factam, enarrat: qui tamen edicto vetuit, ne profugi in ædes sacras, præcipue sancti Petri, vel minimum læderentur. Locus est perinsignis & maxime dignus, qui, licet longiusculus, huc totus adferatur. Sunt verba Orosii: *discurrentibus per Urbem barbaris, forte unus Gothorum, idemque potens & Christianus* (Arianum intellige) *sacram Deo Virginem, jam ætate provectam, in quadam ecclesiastica domo reperit: quumque ab ea aurum argentumque honeste exposceret, illa fideli constantia, esse apud se plurimum & mox proferendum spopondit, ac protulit: dumque expositis opibus attonitum barbarum magnitudine & pondere ac pulcritudine, ignota etiam vasorum qualitate, intelligeret Virgo Christi, ad barbarum ait: hæc Petri Apostoli sacra ministeria sunt. Præsume, si audes: de facto tu videris. Ego, quia defendere non valeo, neque tenere audeo. Barbarus vero ad reverentiam re-*

CAP. IV

CAP. IV *religionis, timore Dei & fide Virginis motus, ad Alaricum hæc per nuncium retulit: qui continuo reportari ad Apostoli basilicam universa, ut erant, vasa, imperavit; Virginem etiam simulque omnes, qui se adjungerent Christianos, eodem cum defensione deduci. Ea domus a sanctis ædibus longo, ut ferunt, & medio interjectu Urbis aberat. Itaque magno spectaculo omnium disposita per singulos singula, & super capita elata palam aurea atque argentea vasa portantur, exertis undique ad defensionem gladiis pia pompa munitur. Hymnis Deo Romanis, Barbarisque concinentibus, publice canitur. Personat late in excidio Urbis salutis tuba, omnesque, etiam in abditis latentes, invitat ac pulsat. Concurrunt undique ad vasa Petri, vasa Christi plurimi, etiam pagani Christianis* (ideſt Arianis) *professione, si non fide admiscentur; & per hoc (tamen ad tempus) quo magis confundantur, evadunt. Quanto copiosius aggregantur Romani confugientes, tanto avidius circumfunduntur barbari defensores*. Orosii fusius hæc adducta, tum rei, tum sermonis gravitas excusabit. Alaricus Ecclesiis pepercit, & barbarum militem post triduum jussit Urbe discedere. Contra Christiani paganis immaniores A. D. 1527. Urbem ipsam, ecclesias, & loca sacra universa continenter per totum mensem depopulati, a die VI. Maji ad diem V. Junii teterrime profanarunt atque everterunt. Sine lacrymis legi non possunt quæ de hac clade narrat Cæsar Grolierius in Historia expugnatæ Urbis a pag. 73. ad pag. 80. Sed omnino audiendus Petrus Alcyonius in Oratione nondum edita pro S. P. Q. R. de Rep. reddenda ad Carolum V. atque e cu-

custodia liberando Clemente VII. Verba ejus hæc sunt: *crudeliter habiti ii potissimum fuerunt, qui in augustissimum & religiosissimum divi Petri fanum confugerant, existimantes omnino, milites tuos placabiliores fore Christianis, quam Gothi, Visigothi, Vandali, & reliqui ejusmodi barbari, non satis Christiani, olim Christianis fuerunt. Hoc igitur templum ita fœdarunt, ut nullum genus crudelitatis, latrocinii, cædis omiserint. Sacerdotes quoque partim ad aras crudelissima morte mactarunt, partim divorum imagines complectentes jugularunt, partim semineces tractos pro templo canibus dilaniandos reliquerunt*. Horror plura dicere non sinit. CAP. V

V

Sacra ministeria, idest sacra vasa, ubi adservata.

VAsorum ecclesiæ Christianæ supellex, de qua Orosius, *sacrum ministerium* dicebatur, divinæ mensæ cultui nimirum inserviens: quod omnia ornamenta, instrumenta, & vasa divinæ Eucharistiæ conficiendæ, ejusdemque triclinio sternendo necessaria complectebatur. Hoc docent Cangius in Glossario, & Mabillonius lib. I. de Liturgia Gallicana cap. VII. §. 3. pag. 63. Hinc intelligi datur quid sit *tradere ministeria divina* apud Victorem Vitensem lib. I. cap. XII. de Persecutione Vandalica. *Sacra* hæc *ministeria* in ea *bematis* seu *presbyterii* parte exponi consueverunt, quæ *concha* dicebatur, sub *abside*, ubi sacrificium incruentum fiebat. Locum tamen ipsum, in quo *donaria* reponebantur, a gentilibus *donarium* quoque dictum adnotavit Jacobus Philippus Tomasinus de Donariis cap. I. Exstat distichon Paulini Nolani epist. XII. ad Severum pag. 154. editionis

CAP. VI tionis Rosweydi, in dexteram partem absidis, ubi *ministerium* recondebatur:

Hic locus est veneranda penus, qua conditur, & qua
Promitur alma sacri pompa MINISTERII.

De his, quæ dixi, amplius differunt diffusæ eruditionis viri Rosweydus ad Paulinum pag. *795.* & Cangius ad Paullum Silentiarium pag. *561. 562. 563. 564.*

VI
Disci Perusini & veterum clypeorum cælaturæ.

DIscus sive *gabata Albana* verbis, primigeniam majorum nostrorum religionem spirantibus, intra *orbiculum* insculpta est. Eminentiori quoque cælatura, sæculum Constantinianum referente, insignis apparet. Dux enim capite nudo, imberbis, thorace & chlamyde indutus, sine stapiis equo insidens, quem freno regit, hastam dextera, gladium sinistra tenens, peditem galeatum & barbatum clypeo se protegentem insultat. Pedes parazonium dextera in equitem stringit, humi totus ferme procumbens, conto seu mavis pilo in lævo crure transfossus. Fuit mos perantiquus rerum præclare gestarum historias in orbiculatis clypeis & discis votivis cælare. Hanc rem erudite pertractat Tomasinus de Donariis cap. XXII. & Franciscus Junius de Pictura veterum libro II. cap. VIII. pag. 109. editionis Grævianæ: quibus addas velim Justum Rycquium in Commentario de Capitolio Romano cap. XV. Nec est omittendus Jacobus Sponius, qui in Disquisitionibus curiosis de Antiquitate pag. 1. & in Miscellaneis sect. IV. pag. 152. ab se illustratum vul-

vulgavit Discum hujusmodi argenteum, ex Rhodano a piscatoribus eductum, Scipionis egregium facinus repræsentantem. Alium clypeum ex chalybe, Romam a Brenno captam, perque Camillum liberatam exhibentem, ex museo Woodwardiano deprompsit & Commentario explicavit Henricus Dodwellus. Clypei argentei pondo CXXXVIII. cum imagine Barcini Asdrubalis meminit Livius libro XXV. cap. XXXIX. & *clypea inaurata in fastigio Jovis ædis* posita narrat libro XXXV. cap. X. & XLI. In libro I. Maccabæorum cap. XIV. v. 24. Simon quoque summus eorum sacerdos ad Romanos misit *clypeum aureum magnum, pondo mnarum mille, ad statuendam cum eis societatem*. Hoc de *clypeis* argumentum paucis exhausit V. C. Bonarotius in Observationibus ad Nummos Carpineos maximi moduli pag. 9. 10. 11. Ne autem a re Christiana longius abire videar, memorandus in primis Belisarii clypeus votivus ex ære, Witigem Gothorum Regem ab eo devictum & supplicem exhibens Romæ in museo Rolando. Ejus meminit Mabillonius in Itinere Italico pag. 79. §. III. Sed & locum indicabo Stephani Diaconi in Vita sancti Stephani junioris, qui sub Constantino Copronymo ob cultum sanctarum imaginum martyrium fecit. Est in *Analectis Græcis* monachorum sancti Mauri, quæ alias arbitrio typographorum adduntur tomis tribus Monumentorum Ecclesiæ Græcæ Johannis Baptistæ Cotelerii. Ibi pag. 480. reus peragitur episcopus Iconoclasta, qui *sanctum* incorruptorum Dei mysteriorum *Discum* conculcaverat proptereaquod venerandas Christi, ejusque matris & præcursoris expres- CAP. VI

CAP. VII pressas ferret imagines. Bibliothecarius pag. 204. Leonem III. in Basilica Vaticana fecisse ait *scuta argentea duo, scripta utroque symbolo, unum quidem literis Græcis, & aliud Latinis*. Et rursus infra: *scutum ex argento purissimo, in quo orthodoxæ fidei symbola scribi fecit: quod pensat libras* XXX. *&* II. Huc referendi etiam *orbiculi*, de quibus apud ecclesiasticos scriptores fit mentio. Sed de his infra.

VII
Cædes Maxentii Tyranni in Disco Perusino expressa.

IN *Disco Albano* victoriam de Maxentio Tyranno ad pontem Milvium Tiberi impositum, prodigioso signo crucis Constantino Magno prænunciatam, unde libertas rei Christianæ pependit, denotari autumo: quam Constantini de Maxentio victoriam majores nostri omnibus monumentis testatam esse voluerunt; emblema disco vel clypeo sacræ mensæ offerendo maxime congruum. Neque alias boni illi Christiani in domo Dei, eoque minus in veneranda sacri ministerii penu fictas seu veras profanarum rerum imagines spectari patiebantur. Certe in *Disco* Maxentium e ripa in fluminis alveum mox ruiturum, vel potius antea demersum, aut *præcipitatum* (quod ajunt excerpta Valesiana) & equo lapsum, ex alveo evadere frustra conantem, videre mihi videor. Eques in ripa eminentiori, pedes in depressiori loco, cælati conspiciuntur. Is nimirum in Tiberis ripa, hic intra Tiberim, locumque altum atque imum, in cælatura ipsa graphice repræsentatur. Auctor Panegyrici de Constantino cap. XVII. cladem eo adveniente hosti illatam testatur. Locum adscribam: *ad primum igitur* ADSPECTUM

ma-

majestatis tuæ, primumque impetum totius tui victoris exercitus hostes territi, fugatique, & angustiis Mulvii pontis exclusi, exceptis latrocinii illius primis auctoribus, qui, desperata venia, locum, quem pugnæ sumserant, texêre corporibus. Ceteri omnes in fluvium abiere præcipites, ut tandem aliquod cædis compendium fessis tuorum dexteris eveniret, quum impios Tiberis hausisset. Ipsum etiam Illum (Maxentium) *cum equo & armis insignibus frustra conatum per abrupta ripæ ulterioris evadere, idem Tiberis correptum gurgite devoravit*. Ita vero Lactantius cap. XLIV. de Mortibus persecutorum: *multitudine fugientium pressus* (Maxentius) *in Tiberim deturbatur*. Stirps quoque fluviorum accola pensiculate consideranda, quam, proxime subjecto Tiberi indicando aptam, in *Disco* ad equitis latus haud frustra surgentem adspicimus. Cædes illa Tyranni illigatur A. D. 312. v. Kal. Novembres, ut viri docti ad Lactantium adnotaverunt. In Kalendario ævi Constantiniani eadem dies his verbis signatur: *evictio Tyranni*: quod primus olfecit Petrus Franciscus Chiffletius in notis ad opusculum III. Vigilii Tapsensis pag. 130. Idem confirmat Henricus Noris Differt. II. cap. II. de Nummo Licinii, ubi aliorum errores castigat. Baluzius tamen ad Lactantium eodem cap. XLIV. diem illum v. *Kalendas*, non ad eum, quo Maxentius periit, sed ad posterum, quo corpus in Tiberi submersum, ab urinatoribus repertum est, referri arbitratur. Sed non video, cur dies ipse, quo Tyrannus extinctus & in fluvium præcipitatus, licet postero cadaver inventum, in Fastos referri præ hoc non debuerit. Maxentium *in-*

CAP. VIII *insidiis, quas hosti apud pontem Mulvium locaverat, in transgressu Tiberis interceptum* tradit Victor in Cæsaribus. Paucis rem totam complexus est vatum Christianorum maximus in libro I. contra Symmachum v. 482.

Testis Christicolæ ducis ADVENTANTIS *ad Urbem*
Mulvius, exceptum Tiberina in stagna Tyrannum
Præcipitans, quanam VICTRICIA *viderit* ARMA
Majestate regi, quod signum dextera vindex
Prætulerit, quali radiarint stemmate pila.

Hinc gentilitas victa & religionis Christianæ trophœa parta. In Arcu triumphali prope Amphitheatrum Flavium adhuc exstante dicitur hæc victoria a Constantino Magno relata INSTINCTU DIVINITATIS. Scio, Johannem Harduinum a communi omnium sensu recedentem, Arcum illum ad Constantini de *Licinio* victoriam referre. Sed scio etiam, a V. C. nulla ratione id agi, & a nemine sanæ mentis plerasque illius sententias probari: quod mitissime & publicæ tantum utilitatis caussa monitum volo. Maxentius *Tyranni* vocabulo in Arcu, ut in Kalendario, denotatur. *Tyrannorum* enim *propria nomina* in actis & operibus publicis non exprimebantur, & olim expressa, infamiæ nota delebantur. Ideo auctor Panegyrici Constantino dicti *Illum* appellat, proprii nominis honore haudquaquam dignatus.

VIII
Disci Perusini Inscriptio explicatur.

MEdii ævi inscriptiones orbiculatim, sive alias quomodocunque in gyrum dispositæ, inde primum legi cœptæ, ubi *crucis* venerabile signum

signum infixum est. Probi illi majores nostri ab hac redemtionis humanæ tessera quæque sua auspicabantur. Res nuper a me pertractata in Commentario de sancta Columba, Virgine sacra Aquilejensi, quæ Attilanis temporibus floruit. Quare orbiculata *gabatæ* inscriptio, a *cruce* initio ducto, quæ capiti equitis imminet, sic legenda est: CAP. VIII

† DE. DONIS. DEI. ET. DOMNI. PETRI. VTERE. FELIX. CVM. GAVDIO

Nihil plane sanctius aut religiosius exprimi potest. *Discus* Deo sacer est in honorem sancti Petri Apostoli, utique in Basilica Vaticana omnium principe munus oblatum, rei divinæ ministris utendum. Christiani, modestissimum genus hominum, ob propriam tenuitatem se indignos putantes qui summo & præcelso Domino suo ipsi per se appropinquarent, ad deprecatores ei caros, qui, illorum vota ipsi exhibentes, benigne audirentur, ex veterrima disciplina confugere maluerunt. Præcipui deprecatores & amici Dei, *Maria Virgo*, principesque Apostoli *Petrus* & *Paulus* semper habiti sunt. Formula DE. DONIS. DEI primævæ pietatis memorem sistit, peculiarem observationem exposcens. Majores nostri antique boni, ex regulæ Christianæ præscripto, de rebus suis partem aliquam Deo in ædibus sacris holocaustum offerentes, eam verbis & sensibus pia modestia cumulatis ita offerre consueverunt, ut oblationem ipsam & munus, quod *offersionem*, & *offertionem* etiam dictum legimus, extenuantes, nihil de suo se offerre declararent, sed de his, quæ alias Dei essent, quæque eis cœlitum, qui-

CAP. VIII bus dabantur, deprecatione, Deus largitus fuiſſet. Res clarior fiet, ſi propius in veterum Chriſtianorum ſermonem digitum intenderimus. *Bona* hæc *temporalia*, quæ dicimus, ipſi ſpeciatim *dona Dei* appellabant. Sic appellat Gregorius Magnus in Regeſto libro XI. alias IX. epiſt. XXX. alias XXV. ad Venantium Syracuſanum. Sunt ejus verba: *quæcunque autem hujuſmodi* (vitæ præſentis) BONA *ſunt*, *cujus* DONA *ſunt*, *niſi conditoris? Sed libére nobis non debet* DONUM DEI, *quod per delectationem ſui ſeparat ab amore Dei, ne data danti præferamus, & dum* BONA *percipimus etiam mali, unde creſcere in ejus timore debuimus, inde a timore illius disjungamur*. Bona ergo præſentis vitæ, *dona Dei* ſunt, quorum partem ipſi reddimus, dum *oblationes*, & *munera* in ædibus Deo ſacris offerimus. Geminum porro Vaticanæ purpuræ lumen, Cæſar Baronius A. D. 523. §. VIII. & Bona in rebus liturgicis libro II. cap. VIII. §. V. aliquando inter *oblationes* & *munera* diſtinguendum ſcite monuerunt. Ceterum phraſis ipſa, *Donum Dei*, vere Apoſtolica eſt, qua beneficium quodcunque a Deo in nos collatum exprimitur apud Johannem Evangeliſtam cap. IV. 10. & Paulum ad Epheſios II. 8. Quid candidius & Chriſtianis convenientius? Rei locuples teſtimonium in *gabata Albana* exoſculamur. Hæc Deo quidem *munus* offertur, ſed tanquam Petro Apoſtolo deprecatore, ipſimet offerenti a Deo pridem cum ceteris ejus bonis conceſſa. DE . DONIS . DEI . ET DOMNI . PETRI, verba ſuaviſſima ſunt, & mira pietate cumulata, ac certe digna quæ in omnium mentibus inſculpantur, quandoquidem mores noſtri,

ſtri, ab illis perquam diverſi, diſciplinam tam ſanctam jamdudum antiquaverunt. CAP. IX

IX Formula de *donis Dei* in Diſco expreſſa illuſtratur.

SEd & quædam alia admirandæ hujus formulæ exempla, olim obvia & paſſim communia, at poſtmodum, frigeſcente pietate, vix nota, literatis lapidibus (utinam cordibus!) inſita occurrunt. Lex commentarii poſtulat, ut ea recenſeamus. Agmen ducat inſcriptio Baſilicæ sancti Pauli, altera inter collectas a Cornelio Margarino, quas Cardinalis Franciſcus Barberinus ſenior, propriis virtutibus inclytus, & alienis amicus, typorum luce donavit. Raphael Fabrettus eam cum ſuis pariter edidit pag. 728. num. 639. nihil tamen ad eam commentatus:

† DE. DONIS. DI. ET. BEATI. PAVLI. APOSTOLI. DOMETIVS. DIAC. ET
ARCARIVS. SCAE. SED. APOSTOL. ADQVE. PP. VNA. CVM. ANNA
DIAC. EIVS. GERMANA. HOC. VOTVM. BEATO. PAVLO. OBTVLERVT

Dometius diaconus, *Arcarius & theſauris Apoſtolicæ Sedis præpoſitus* (quod eccleſiaſticum munus occurrit apud Bibliothecarium in Agathone pag. 76. & in Conſtantino pag. 92.) una cum *Anna ſorore* & *diaconiſſa* DE. DONIS. DEI in ſe collatis partem beato Paullo Apoſtolo obtulit in conſtructione, ſuis ſumtibus facta, porticus ejus baſilicæ in via Oſtienſi, ubi in ſuperliminari primæ januæ ad lævam ſternitur lapis. Priuſquam ex hac *porticu* ad aliam procedo, *Romam novam* trajicio, quo me advocat Georgius Cedrenus. Is in Com-

CAP. IX pendio Hiſtoriarum tomo I. pag. 386. ante num. 157. editionis regiæ narrat, Juſtinianum Auguſtum *ſanctam menſam* fieri juſſiſſe, opus nulla imitatione æquandum, auro, argento, lignis etiam, & omnis generis pretioſis lapidibus conſtans. Hæc *menſa*, de qua Carolus Cangius ad Paulum Silentiarium pag. 567. in orbem hanc habuit inſcriptionem:

ΤΑ . ΣΑ . ΕΚ . ΤΩΝ . ΣΩΝ . ΣΟΙ . ΠΡΟΣΦΕΡΟ
ΜΕΝ . ΟΙ . ΔΟΥΛΟΙ . ΣΟΥ . ΧΡΙΣΤΕ
ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΣ . ΚΑΙ . ΘΕΟΔΩΡΑ
Α . ΕΥΜΕΝΩΣ . ΠΡΟΣΔΕΞΑΙ . ΥΙΕ
ΚΑΙ . ΛΟΓΕ . ΤΟΥ . ΘΕΟΥ . Ο . ΣΑΡ
ΚΩΘΕΙΣ . ΚΑΙ . ΣΤΑΥΡΩΘΕΙΣ
ΥΠΕΡ . ΗΜΩΝ . ΚΑΙ . ΗΜΑΣ . ΕΝ
ΤΗ . ΟΡΘΟΔΟΞΩ . ΠΙΣΤΕΙ
ΣΟΥ . ΔΙΑΤΗΡΗΣΟΝ . ΚΑΙ . ΤΗΝ
ΠΟΛΙΤΕΙΑΝ . ΗΝ . ΗΜΙΝ . ΕΠΙΣΤΕ
ΥΣΑΣ . ΕΙΣ . ΤΗΝ . ΙΔΙΑΝ . ΣΟΥ
ΔΟΞΑΝ . ΑΥΞΗΣΟΝ . ΚΑΙ . ΦΥΛΑ
ΞΟΝ . ΠΡΕΣΒΕΙΑΙΣ . ΤΗΣ . ΑΓΙΑΣ
ΘΕΟΤΟΚΟΥ . ΚΑΙ . ΑΕΙ . ΠΑΡΘΕΝΟΥ
ΜΑΡΙΑΣ

Hæc latine ſic ſonant:

TVA . DE . TVIS . TIBI . OFFERIMVS *ſervi tui, Chriſte, Juſtinianus & Theodora. Ea tu propitius accipe, Fili Dei Verbum, qui noſtri cauſſa carnem adſumſiſti, & cruci affixus fuiſti: ac nos in recta tui fide conſerva: & quam nobis commiſiſti rempublicam, eam ad tuam gloriam auge ac tuere, intercedente sancta Deipara & ſemper Virgine Maria.* Quem verba tam dulcia non tangunt, non homo, ſed

lapis

lapis eſt. *Romam veterem* jam revertor, atque aliam *porticum*, de qua dixi, jam ſubeo. In celeberrima Diaconia sanctæ Mariæ in Coſmedin, quam ejus Archipresbyter Johannes Marius Creſcimbenius accurata hiſtoria deſcripſit, proſtat vetus marmor, longam octo arcuum porticus cælatam imaginem referens, baſilicæ veſtibulo olim adnexum, oblongum magis, quam latum, ut de *exteriori* ædium ſacrarum *narthece* jam erudite obſervatum a Cangio in Conſtantinopoli Chriſtiana lib. III. cap. XVIII. Opus ſacris donariis Hadrianus pontifex, ejus auctor, adnumeravit: quod de aquæductu dici non poſſet. Ei ſubeſt epigraphe, barbari ævi characteribus efformata, & initio nonnihil fracta, quam Hiſtoricus hariolo indigere arbitratur lib. III. cap. II. pag. 43. & 44. Eam exſtricatam, & paucis literis a me ſuppletam hic ſubjicio:

† *de don*IS . DI . ET . SCE . DI . GENETRICIS . MVN
us . DONI . ADRIANI . PAPE . EGO . GREGORIVS . NO*tarius*

Subſcriptio *Gregorii Notarii* me monet, ut toto hujus lapidis pondere elidam dubitationem viri perdocti Johannis Garnerii, qui in notis ad librum Diurnum Romanorum Pontificum pag. 115. binas literarum formulas propterea ad ſæculum IX. aut etiam X. rejicit, quod ſint a *Notario* ſubſcriptæ. Noſtra, quæ eſt ſæculi VIII. Garnerium ſatis refellit. Hadrianus ſua impenſa in honorem *Dei genetricis* longam porticum exſtruendam cura-

CAP. X ravit, *Gregorio* Apoſtolicæ Sedis *Notario* id literis conſignante. Rem tangit Bibliothecarius pag. 167. teſtatus, Hadrianum I. *Diaconiam sanctæ Dei genetricis, ſemperque Virginis Mariæ Scholæ Græcæ, quæ appellatur Coſmedin, dudum* BREVEM *in ædificiis exiſtentem, ſub ruinis poſitam* RESTAURAVISSE, porticu *longa* nimirum etiam adjecta. In hujuſmodi porticu, ſive ædis ſacræ propylæo, in porticus formam exſtructo, ex eccleſiæ diſciplina catechumeni & in ordinem publicæ pœnitentium redacti conſiſtebant. Vide Johannem Morinum in Commentario de Pœnitentia libro VI. cap. II. & III. eidemque junge Carolum Cangium, a me ſæpe laudatum, & ſæpius laudandum, in pereruditoCommentario ad Pauli Silentiarii Deſcriptionem ædis ſanctæ Sophiæ pag. 534.

X

Munera per formulam *de donis Dei, & beatæ Mariæ Virginis*, Eccleſiis oblata.

EX Diaconia Coſmediniana nondum egredior, quin inſigne aliud, ampliſſimumque ſacræ oblationis & muneris monumentum, ibi ſervatum, adduco ex eodem Archipresbytero lib. II. cap. VI. pag. 62. Eſt oblatio DE. DONA (pro *de donis*) Beatæ Mariæ Virginis Diaconiæ facta plurium fundorum, in geminis marmoreis tabulis per duos principes viros inſcripta. Hi ſunt *Euſtathius dux*, & *Georgius germanus*, qui poſterior de more ſeculi VII. & VIII. ſemetipſum titulo maxime ſplendido *glorioſiſſimum* dicit. Primæ tabulæ exordium huc adfero:

HÆC

HAEC . TIBI . PRAECLARA . VIR
GO . CAELESTIS . REGINA . SCA . SV
PER . EXALTAT . ET . GLORIOSA . DO
MINA . MEA . DI . GENETRIX . MARIA
DE . TVA . TIBI . OFFERO . DONA . EGO
HVMILLIMVS . SERVVLVS . TVVS
EVSTATHIVS . IMMERITVS . DVX
QVEM . TIBI . DESERVIRE . ET . HVIC
SCAE . TVAE . DIAC . DISPENSATO
REM . EFFICI . IVSSISTI . TRADENS
DE . PROPRIIS . MEIS . FACVLTATI
BVS . IN . VSV . ISTIVS . SCAE . DIAC . PRO
SVSTENTATIONE . XPI . PAVPERVM
ET . OMNIVM . HIC . DESERVIENTI
VM . DIACONITARVM . OB . MEORVM
VENIAM . DELICTORVM . HAEC
INFERIVS . DESCRIPTA . LOCA . ID
&c.

Nomina fundorum mox ſubſequuntur, quæ cum reliquis in utraque tabula exaratis Creſcimbenius diligenter explanat. Johannes Mabillonius, cujus doctrina in antiquitatibus ſacris ſupra omnem laudem eſt, in Muſeo Italico to. 1. parte 1. pag. 15. §. XVIII. prolata hujus tituli parte, animadvertit, donationes baſilicis factas, ad valvas in lapidibus inſculpi conſueviſſe. Nonnullas hujuſmodi donationum marmoreas tabulas profert V. C. Franciſcus Blanchinus in præfatione ad librum Pontificalem a num. 48. Hoc idem infra a me ſemel atque iterum confirmabitur. Sed quædam in anteceſſum hic adnoto. Maximæ feminæ, & ſupra heroidas ve-

CAP. X veterum celebrandæ, Comitiſſæ Mathildis, Eccleſiæ Romanæ caſtrorum matris, donationem beato Petro factam, marmoreæ tabulæ conſignatam fuiſſe, alibi ſcripſi. Ante fores Patriarchalis Eccleſiæ Aquilejenſis in prægrandi ſaxo ethnici ſarcophagi literis implexis & pereuntibus cælata conſpicitur donatio *placiti Advocatiæ*, quam inєunte ſæculo XI. pro ſalute animæ ſuæ & Liucardæ uxoris fecit collegio Canonicorum Heinricus Dux Carinthiæ, Marquardi filius & frater Wodalrici I. Patriarchæ Aquilejenſis. Hoc & complura alia debemus peramico noſtro Johanni Dominico Bertolo, ejuſdem Baſilicæ Canonico, nobis hoc nomine juxta ac humanitate & bonarum artium cultu plurimi faciendo. Aliud donationis monumentum in lapide inſculptum ſubminiſtrat Chriſtophorus Browerus in Annalibus Trevirenſibus to. II. lib. XVII. pag. 205. In hortis Juſtinianeis ad Lateranum in cippo marmoreo hanc donationem legi:

DEO . AD . HO
NORE̅ . BEATOR
AGNETIS . ET
ALEXANDRI . M̅
OBTVLIT . PRATV̅
MARCVS . ABBAS
HVIVS . SCE̅ . PRAXE

Ex poſtremis verbis, HUJUS *eccleſiæ* SC̅E PRAXE*dis*, percipimus, olim ſacræ ædi marmor affixum. Floravantes Martinellus in Roma ſacra pag. 334. ex

ex Bibliothecario pag. 219. templis Sanctorum obsoletis adnumerat Ecclesiam *sanctæ Agnetis in monasterio*, olim intra fines cœnobii & Ecclesiæ sanctæ *Praxedis*, de qua mentio in cippo. *Sanctæ Praxe* pro *Praxedis*, usurpatur a Rabano Mauro apud Browerum libro II. cap. x. pag. 142. Fuldensium Antiquitatum. Ad fores Ecclesiarum positos etiam lapides, qui beneficii ab Episcopis in alios collati memoriam servarent, docet manumissio ad postes Ecclesiæ Aurelianensis, quam edidit Mabillonius in Annalibus ordinis sancti Benedicti tomo v. pag. 533.

XI
Alia munera per formulam *de donis Dei* in ecclesiis oblata.

EX Diaconia Cosmediniana ad proximam sancti Nicolai in Carcere diverto, ubi donatio Anastasii *Majorisdomus* in secunda columna dextrorsum ingredientibus legitur, quæ in XII. lineas distincta est. Ea sic se habet cum nævis & verbis ex vulgi ore & latinitate deductis:

† DE DONIS DI ET
SCE DI GENETRICI MARIE
SCE ANNE SCS SIMEON ET SCE
LVCIE EGO ANASTASIVS MA
IORDOMV OFFERO BOBIS PRO NATA
LICIES BESTRE BINEA TABVLVM
RP IN PORTV SEV
BOBES PARIA II IVMENTA SV PECORA
XXX PORCI XX FVRMA DE RAME LIBRAS
XXVI LECTV SITRATV N VTILITA
TE PBR SEV ALEO LECTO SITRA
TO AT MANSIONARIIS EQVI
SEQVENTIBVS

D In-

CAP. XI Infra hæc leguntur:

✝ IC REQVIESCIT IN ANTE

Totam inſcriptionem ſacris Cryptis Vaticanis inſeruit Franciſcus Maria Turrigius pag. 414. edit. II. Non tamen accurate. Nos eam dedimus ex archetypo. Hinc Modoetiam, Galliæ Ciſalpinæ *Corona ferrea* celeberrimum opidum properamus. Iſtic enim in ſacrario Eccleſiæ principis exſtat codicis operculum ex auro cum cruce in utraque parte, addita hinc & inde inſcriptione ex Mabillonii Muſeo Italico pag. 213. in fine:

✝ EX DONIS DEI DEDIT
THEODELENDA REG
IN BASELECA QVAM
FVNDAVIT IN MODOECIA
IVXTA PALATIVM SVVM

Jam addo ſextum DE. DONIS. DEI ſingulare monumentum, ex Agnello in libro Pontificali Eccleſiæ Ravennatis Parte II. pag. 128. Eſt vermiculatum elogium in tribuna Sacelli ſancti Matthæi Apoſtoli in Claſſe ad latus *Baptiſterii* Eccleſiæ Petrianæ, Agnello Archiepiſcopo factum, qui A. D. 566. ad plures migravit.

SAL-

+ SALVO . DOMNO . PAPA . AGNELLO . DE . DONIS . DEI
ET . SERVORVM . EIVS . QVAE . OBTVLERVNT . AD
HONOREM . ET . ORNATVM . SANCTORVM
APOSTOLORVM . ET . RELIQVA . PARS . DE
SVMMA . CERVORVM . QVI . PERIERANT
ET . DEO . AVCTORE . INVENTI . SVNT
HAEC . ABSIDA . MVSIVO . EXORNATA . EST

De formula acclamationis *ſalvo* in tranſcurſu innuo, eam a Chriſtianis æque ac Gentilibus uſurpatam. Hi Cæſaribus ſuis, illi etiam Pontificibus noſtris eadem plaudebant. Poſt Franciſcum Bernardinum Ferrarium libro VII. de *Acclamationibus* cap. XIV. vide Sponium in Miſcellaneis ſect. VIII. pag. 276. Janum Gruterum pag. CLXI. 5. & CCCCLXXXVI. 7. Ad hæc Jacobum Sirmondum in notis ad Sidonium lib. VIII. epiſt. VII. Mabillonium in Muſeo Italico tomo II. pag. XXIII. Harduinum in Operibus ſelectis pag. 452. col. 2. in fine, & pag. 453. col. 1. cumque Agnello Parte II. pag. 77. utrumque Hieronymum, Rubeum, & Fabrum, illum in Hiſtoriis Ravennatibus lib. III. pag. 157. hunc in Commentario de rebus ſacris Ravennæ veteris pag. 254. Onuphrius Panvinius ante finem libri de præcipuis Urbis Romæ baſilicis hanc Siricii pontificis inſcriptionem adfert SALVO SIRICIO . EPISCOPO . ECCLESIAE . SANCTAE . In Cryptis Vaticanis Turrigii pag. 444. recitatur hoc carmen:

SALVO. PP. LEONE. AGNELLVS. PRESBYTER. ORNAT

CAP. XI Primum illud Agnellianum elogium, quod protuli, mancum & corruptum profert Rubeus lib.v. pag. 171. Sed aurem vellit Benedictus Bacchinus pag. 132. ubi quid postrema verba DE . CERVIS QVI . PERIERANT, sibi velint, ignorare se ait. Mox Ravennatis Ecclesiæ bona, post Arianos deletos recuperata, indicari comminiscitur. *Cervi* illi, vere *Cervi* erant, argentei tamen, & aquam fundentes, cujusmodi baptisteriis ornandis fieri consueverunt. Constantinus Magnus apud Bibliothecarium in Silvestro pag. 19. obtulit in baptisterio Lateranensi CERVOS *ex argento septem, fundentes aquam; qui pensant singuli libras* LXXX. Innocentius I. pag. 31. *ad ornatum baptismi obtulit* CERVUM *argenteum, fundentem aquam, pensantem libras* XXV. Sixtus III. pag. 35. *obtulit* CERVUM *argenteum, in* FONTE *fundentem aquam, pensantem libras* XXX. Hilarus pag. 39. *ad sanctum Johannem contra sacrum* FONTEM *obtulit* CERVOS *argenteos tres, fundentes aquam, pensantes singulos libras* XXX. *Cervi* ergo, ad Baptisterium Petrianum Ravennæ positi, teste Agnelliana inscriptione, *perierant*. Postmodum *inventi*, deque illorum *summa* & pretio *reliqua pars* absidis & lacunaris musivo opere ornata est. His *Cervis* alludebatur ad illud Psalmi XLI. *quemadmodum desiderat* CERVUS *ad* FONTES *aquarum*. Mirare veterum Christianorum studium in ornandis ditandisque locis Deo sacris. Ridebunt fortasse aliqui, priscos mores tantopere a nobis laudari. At hi etiam templum Dei a Davide & Salomone auro & argento locupletatum ridebunt: cujus opes tamen laudantur libro III. Regum cap. VI.

&

& libro II. Paralipomenon seu Chronicorum cap. II. III. & IV. David pro se & nobis rationem reddit lib. I. Paralipomenon cap. XXIX. v. I. *neque enim homini præparatur habitatio, sed Deo*. Sacras ædes a veteribus Christianis *domos Dei* appellatas, docebit Cangius in Glossario. His facile comprimas Erasmos, aliosque clancularios rerum Ecclesiæ sanniones, in egenos melius (quasi ipsi nimirum hoc agant) quam in *sacra donaria* pecuniam collocari dictitantes. Subveniendum esse necessitati pauperum, quis neget? Sed anne ideo negligenda est *domus Dei*? Audiatur hoc loco disertissimus ille sæculi V. Massiliensis presbyter Salvianus in libro VI. de Gubernatione Dei §. 208. *humanis saltem cum Deo nostro* RETRIBUTIONIBUS *agentes, quum ab eo* BONA *accepimus*, BONA REDDIMUS. *Ad* DOMOS *videlicet* DOMINICAS *statim currimus, corpora humi sternimus; mixtis cum fletu gaudiis supplicamus, inlustramus* DONARIIS *sacra limina, aras* MVNERIBVS *implemus*.

CAP. XII

XII

Alia munera sub eadem formula *de donis Dei* in ecclesiis oblata.

Ravenna Tiberiacum, Flaminiæ opidum, quod *Bagnacavallum* appellant, petere constitueram; sed ordo rerum me adigit, ut prius in Venetiæ oras excurram, ubi formulis hactenus recitatis consonum donarii exemplum unum & alterum, ævo Liutprandi Regis Langobardorum in marmore superest consignatum. Prius in Valle Pulicella (quæ est parva regio agri Veronensis ad XII. ab urbe lapidem) in duabus columnis, ciborium ædis sancti Georgii, unde loco nomen est, olim sustinentibus, visum. Characteres, linearum ductus, & sermo corruptus, in linguam vulga-

ga-

CAP. XII garem abiens, Liutprandi, in priori columna memorati, sæculum illud octavum plane referunt. Utraque inscriptio fœde labefactata in Panvinii Antiquitatibus Veronensibus prostat lib. v. cap. XI. pag. 131. edit. II. inque Historia Veronensi Ludovici Moscardi libro IV. pag. 70. Nos utramque ex ipsis archetypis, jampridem ab amico nostro pereru dito Ottolino Comite de Ottolinis fideliter sumtam, literis tamen Romanis, non barbaris illis expressam, hic damus:

Columna I.	*Columna II.*
✝ IN N DNI IHV XPI DE DONIS SCI IVHANNES BAPTESTE EDI FICATVS EST HANC CIVORIVS SVB TEMPORE DOMNO NOSTRO LIOPRANDO REGE ET VB PATERNO DOMNICO EPESCOPO ET COSTODES EIVS VV VIDAXIANO ET TANCOL PRBRIS ET REFOL GASTALDIO GONOELME INDIGNVS DIACONVS SCRIP SI	✝ VRSVS MAGESTER CVM DISCEPOLIS SVIS IVVENTINO ET IVVIANO EDI FICAVET HANC CIVORIVM VERGONDVS TEODOAL FOSCARI

Ciborium sive *umbraculum*, quo tota sacra mensa tegebatur, ædis præstantiam denotat. Vide Cangium ad Silentiarium pag. 566. 568. Alterum sacri donarii Langobardicum titulum, huic priori æqua-

æqualem ſervat colonia Fori-Julii in æde olim ſancti Johannis Baptiſtæ, nunc ſancti Martini trans fluvium Natiſonem. Eſt altare, a Pemmone urbis Duce conſtrui cœptum, & a filio ejus Ratchiſio in Ducatu ſucceſſore, & poſtea Rege Langobardorum abſolutum. Hoc viriculo expreſſum dignum putamus, quod alibi lectorum oculis ſubjiciatur. Nunc ejus inſcriptionem, unica linea in quatuor altaris partes circumductam ſubjicio: CAP. XII

1 †DEMAXIMADONAXPIADCLARITSVBEIMICONCESSAPEMMONIVBIQVEDIRVTO

2 FORMARENTVR^VT^EMPL^ANAMEIINTERRELIQVAS

3 SOLARIVMBEATIIOHANNISORNABITPENDOLATECVROPVLCHROALT

4 AREDITABITMARMORISCOLORERAT.CHISHIDEBOHOH

RI T

Tota inſcriptio latinobarbara & plane vulgaris ad hunc grammaticum ſenſum reducitur. † *De maximis donis Chriſti claro & ſublimi conceſſis Pemmoni, ubique dirutum formaretur ut templum; nam ei inter reliqua ſolarium beati Johannis ornavit pendula cruce ex auro pulchro; altare ditavit marmoris colore Ratchis Hidebohobrit.* Jam Tiberiacum revertor. Iſtic extra pomœrium in æde *Plebis*, alias *ſancti Petri in Silvis*, exſtat lapis in pavimento, epigrammate inſignis, quod Ru-

CAP. XII Rubeus lib. v. pag. 240. & Faber pag. 455. mendosum adducunt. Nos ex ipso lapide accuratius expressum beneficio clarissimi & amicissimi viri Petri Canneti Abbatis ex Congregatione monachorum Camaldulensium, æri incisum proferimus. Est arcus, olim supra unam ex duabus portis lateralibus ejusdem *Plebis*, longus pedes IV. altus pedes II.

Extra Tiberiacum in æde Plebis

Ex nota chronologica emergit A. D. 857. Ravennate Archiepiscopo Deusdedit superstite. Hinc regrediens, Faliscos Romam versus interim advolo. Sic enim *Civitatem Castellanam* dictam patefecimus in Antiquitatibus Hortæ Coloniæ Etruscorum lib. I. cap. IV. Ibi sub porticu sive atrio sacræ ædis episcopalis prope fontem baptismi exstat

ſtat literatus lapis, donarii plurium fundorum memoriam continens, beatæ Dei genitrici a Leone antiſtite facti, DE. DONA (pro *de donis*) ejuſdem Virginis. Totam inſcriptionem recito, quum nondum edita fuerit. Eam ob nexum ac formam literarum, verborumque plurium novitatem haud omnino facilem lectu, accurate deſcripſit A. D. 1688. mecumque humaniſſime communicavit clariſſimus Senator Bonarotius. CAP. XII

† BEATA. DI. GENETRIX. SEMP. VIRGO. MARIA
DE. TVA. TIVI. DONA. LEO. INDIGNVS. EPC. TE
LARGIENTE. REPARAVIT. ET. SI. QVIS. EX. SVCCESSO
RIB. NOSTRIS. QVI. POS. NOS. BENTVRI. SVNT. EPCOPI. ET
EX. EA. QVOD. HIC. SCRIPTA. SVNT. ALIENARE. VOLVERIT. ANATHEMA
SIT. ET. DE. TRIBVNIB. VEL. COMITIB. CLERO. AVT. POPVLO
QVI. CONSENSERIT. ANATHEMA. SIT. A. DCCCLXXI
FVND. CASSIANVM. IN. INTEGRVM
FVND. STAILIANVM. IN. INTEGRVM
FVND. MACCLINIONE. VT. SIT. SEMP. IN. SCM. GRATILIAM
CLVSVRA. POMATA. IN. TAMPIANA. SVB. BALNEVM
CVM. MOLA. ET. ORTVM. QP. AD. FVNTES. OMNIA. IN. INTEGR
OLIVITV. IN. FVND. AGELLV. NVCITV. QP. IN. FALARI
FVND. TERRANI. VNCIAS. OCTO
FVND. TIBILLIANV. VNC. OCTO. FVND. MARTA. VNC. OCTO
FVND. AGELLV. IN. INTEGR. FVND. MITILIANV. IN. INTEGR
DOMVCELLA. QP. ANTE. SCM. CLEMENTE. CVM. ORTVA. SVA. ET. DOMV
CELLA. CVM. ORTVA. ET. CVRTE. VBI. MANET. TALARICVS. PRB. VT. SIT. SEMP
AMBAS. DE. MANSIONARII. FVND. BASSANI. VNCIAS. III

Hujus marmoris ductu illuſtrari poterit res geographica illarum partium Civitatis Caſtellanæ: quod aliis præſtandum relinquo. *Leo Epiſcopus*, nuſquam alibi memoratus, oblationem ſuam fecit anno DCCCLXXI. quæ notæ in lapide, ante in-

 di-

CAP. XII diculum prædiorum insculptæ, designant vulgarem annum Dionysianum 871. Ex Flaminia & Faliscis Romam regressi, perinsignem Gregorii II. Pont. Max. donationis tabulam, ***Principibus Apostolorum*** factæ, postremo loco servatam, proferamus, quia penitiorem formulæ Christianæ DE DONIS DEI, a me hactenus commendatæ, sententiam, quasi luculento & undequaque absoluto commentario, nobis explanat. ***Tiberius Alfaranus***, qui Sixto v. Pontifice opus, nondum editum, scripsit de ***Antiquitate & præstantia Basilicæ Vaticanæ***, testatur Gregorianum istud donarium (cum aliis fortasse) in *septem* lapideis tabulis exaratum, pro foribus sancti Petri, de more, stetisse: quarum tamen ***duæ*** tantum ævo Alfarani supererant. ***Unicam***, quæ nunc superest, ad archetypi formam expressit Johannes Baptista Donius in libro pereleganti de Restituenda salubritate agri Romani pag. 64. Baronius ejus laciniam in magnos Annales invexit, ratus A. D. 604. §. xv. illud Gregorio I. adscribendum: quod ab aliis post Baronium pariter creditum. Sed apud Petrum Mallium in Descriptione Basilicæ Vaticanæ, quam sub nomine ***Romani Canonici*** Paulus de Angelis primus vulgavit, donarii tabulæ prostant ferme totæ pag. 81. cum charactere chronologico in fine, qui nos monet, ne rem veram falsa annorum computatione decoloremus: ***Datum Idibus Novembris imperante piissimo Leone***. Est ***Leo Isauricus***, fœda persecutione in sacras imagines excitata, postea infamis, cujus Imperii annus ***primus*** incidit in A. D. 717. Gregorio II. annum ***tertium*** pontificatus agente. Janningus tomo VII. Junii Bollandia-

diani pag. 43. suæ Mallii editioni ex Angelo totum diploma Gregorianum inseruit: quod Angeli tamen est auctarium, non Mallii contextus. CAP. XIII

XIII Gregorii II. Pont. Max. donatio Petro & Paulo Apostolis facta.

AD rem nostram quod attinet, tabularum initium, quibus Pontifex multa oliveta sanctis Apostolis Petro & Paulo *pro concinnatione luminariorum* largitur, tale est, servata scribendi ratione, quæ in ipso lapide exstat:

✠ DOMINIS SCS *ac beatiss. Petro & Paulo Apostolorum principibus Gregorius indignus servus*.

Quotiens laudi vestræ USIBUS *servitura quedam, licet parba, conquitimus*, VESTRA VOBIS REDDIMUS, NON NOSTRA LARGIMUR, *ut hæc agentes* NON SIMUS ELATI *de* MUNERE, *sed de solutione securi. Nam quid unquam* SINE VOBIS NOSTRUM *est? Qui* NON *possumus* ACCEPTA REDDERE, *nisi quia per vos* ITERUM *& ipsum hoc, ut* REDDEREMUS, ACCEPIMUS? *Unde ego vester servus reducens ad animum, multum me vobis beati Apostoli, Petre & Paule, esse devitorem, propter quod ab uveribus matris meæ, divinæ potentiæ gratia protegente, intro gremium Ecclesiæ vestræ aluistis & ad incrementum per singulos gradus usque ad summum apicem sacerdotii, licet immeritum, producere estis dignati, ideoque hoc privilegii* MUNUSCULUM *humili interim offerre devotione prævidi. Statuo enim &c.* Devenreor tam pios grati animi sensus erga Apostolos Petrum & Paulum, a quibus, veluti curatoribus & *dominis* suis, Gregorius se *nutritum*, evectumque ad

 sum-

CAP. XIV ſummum Eccleſiæ faſtigium agnoſcit . In libro Pontificali ſcriptor æqualis de Gregorio II. ait: *hic a parva ætate in patriarchio nutritus*. Ceterum Pontifices maximi Petrum *nutritorem*, nempe herum & curatorem ſuum, ſæpe dixerunt in libro Anaſtaſiano pag. 176. 188. 193. 208. 210. 263. 277. Immo Hadrianus I. in epiſt. LXXVIII. codicis Carolini pag. 156. editionis Lambecii beatum Petrum Caroli Magni *nutritorem* appellat.

XIV

Petrus Apoſtolus non *sancti*, ſed *domni* vocabulo ornatus in *Diſco*.

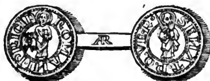
EX hoc Gregoriano decreto conſtare jam puto quid lateat in formula DE DONIS DEI, qua nihil genio ſinceræ pietatis magis appoſitum, & vanæ gloriæ, tumidæque jactantiæ contrarium effingi poteſt. Conſtat etiam, cur in *Diſco Albano* ſanctus Petrus *Domni* vocabulo ornetur, in teſtimonium ſcilicet pietatis & reverentiæ. Quanto enim cordis affectu anathematis auctor, qui ſuum nomen modeſtiæ cauſſa reticuit, Petrum Apoſtolum obſervaret, vel hinc diſcimus, quando illum, ut vere ſuum, ſuarumque rerum *Domnum* & *Dominum*, quod perinde eſt, compellavit. Donantis enim verba ſunt, non *Diſci*, ſecus ac in Inſcriptione Sigea, omnium veterrima, quam Edmundus Chishullus peregregio Commentario nobilitatam typographicis operis commiſit Londini A. D. 1721. ubi ſaxum ipſum loquitur: cujus rei alia exempla non deſunt, longe tamen recentiora. Ne inferiori ætate ortum & in blanditias flexum *domni* vocabulum putes cum Barthio in Adverſariis libro XXIX. cap. XIX. pag. 1393. audi Commodianum, Cypriano epiſcopo & martyri æqualem, ut Henricus Dodwellus

lus primus detexit. Is enim ſtilo quidem ruſticus, ſed pietate egregius, Inſtructione LIX. Chriſtianam feminam his verbis alloquitur: CAP. XIV.

Matronas, vis eſſe, Chriſtiana, ut ſæculi DOMNAS,
Auro te circumdas, aut ſerica veſte, pudica.

Vocum *Domni* & *Domnæ* eadem eſt notio. Exſtat enim apud Sertorium Urſatum in Marmoribus eruditis to.I. pag. 4. vetus inſcriptio, pridem ab eo in Monumentis Patavinis etiam prolata pag. 133. ubi legitur GENIO. DOMNOR. CERERI *&c.* Utriuſque vocis originem ſcrutatur Ezechiel Spanhemius in magni operis tomo II. pag. 294. ubi *Domnam* proprium *cognomen*, & quidem Syriacum in *Julia* Auguſta Septimii Severi uxore, dignitatis autem *titulum* apud noſtros, eſſe animadvertit. *Titulus* eſt ſimiliter apud Commodianum, omnium, quos viri docti obſervaverint, antiquiſſimus; ſi tamen lapidem Patavinum forſan exceperis. De his, ubi vacat, conſule Tanaquillum Fabrum in notis ad Phædrum lib. II. Fab. V. ſed & Andream Schottum lib. II. Obſervationum cap. XIX. Quæ ſunt veterum Chriſtianorum, ea ſummam religionem, animique candorem & ſimplicitatem nobis maxime ſuſpiciendam, ubique ſpirant. Formulam, alias frequentem in ore clientum, & favorem captantium, illuſtravit Chriſtophorus Browerus, cui ſacra antiquitas plurimum debet, in notis ad Venantii Fortunati opera libro III. pag. 50. edit. II. Sed in Cangii Gloſſario *ſanctos* paſſim *dominos*, & *domnos* etiam, per ſyncopem, apice uno ex *domini* voce detrito, ho-

CAP. XIV honoris caussa appellatos, uberrime notatum reperies. Ad hæc Latinorum perinde ac Græcorum exempla congessit vir eximie doctus Hugo Menardus in notis ad Concordiam Regularum sancti Benedicti Anianensis cap. LXX. pag. 1022. Immo Apostoli Petrus & Paulus non tantum *Domini*, ut in tabula donationis Gregorii II. sed etiam *Romani Principes* dicti, ut in nummo nostro, quem damus:

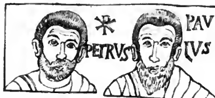
Auctor Panegyrici, Berengario Augusto dicti, Petrum Apostolum eodem sensu *magistrum* dixit, scilicet *dominum* more Gallico, potius quam *doctorem*, ut Hadriano Valesio interpreti visum. Summum enim pontificem Johannem X. nomine Romanorum sic affatur:

ades præsul? Toties quid gaudia differs
Innumeris optata modis? Per vincla MAGISTRI
Te petimus, depone moras, & suffice votis.

Viris doctis, qui Adnotationes in Johannis Boccatii Decameronem concinnaverunt, hoc idem apud antiquos scriptores Italicos alibi jam observatum pag. 79. Prænomen *sancti* Petro non datur in *Disco*. Hoc ejus antiquitatem ostendit. Johannes

hannes Baptista Sollerius in pereruditа præfatione CAP. XIV
ad Martyrologium Usuardi Artic. IV. §. 133. pag. XXXVI. quanto rarius *sancti* vel *beati* prænomen adponitur, tanto antiquiores esse Martyrologiorum codices monuit. Certe summis pontificibus martyrio coronatis nunquam adponitur in Calendario Romano sæculi IV. ab Ægidio Bucherio primum, & ab aliis postmodum edito. Quanquam ex signis etiam titulisque fictilibus per Bonarotium in primis, aliosque publici juris factis res per se patet; novo tamen id argumento lectorum oculis adhuc subjicio. Est saxea tabula sepulcralis *Aselli*, Christiani adolescentis, dignissima quidem certe quæ in hierothecam Albanam inferretur. Eam enim ex cœmeterio Hippolyti ad viam Tiburtinam in agro Verano paucis ab hinc annis ad se perlatam, M. Antonius Ansidæus Damiatæ Archiepiscopus, inter sacræ aulæ prælatos viros maxime illustris, utque juris divini & humani scientia clarus, ita ecclesiasticæ juxta ac profanæ antiquitatis studiosus, quem honoris caussa nomino, gratum munus dedit recolendæ memoriæ Clementi XI. Pont. Max. mecumque genuinum ectypon graphice expressum perofficiose communicavit: quod eo libentius in æs incidendum curavi, quod alias nuper editum, sed fœde corruptum, insigne monumentum pristino suo nitori hoc pacto restituam. Lapis est longus pedes IV. altus unum.

De-

ASECCVBENEMBERE
NTIQVIVICXITANNV
SEXMESISOCTODIES
XXϚII

Ex museo Albano

Demum sæculo v. prænomen *Sancti* usurpari cœpit, ex Bonarotio in Observationibus sacris pag. 83. plerumque tamen his literis contractum SCS in recto. In Roma subterranea Pauli Aringhii libro IV. cap. XXV. exstat lapis, in quo legitur SCI MARCI. Thomas Reinesius Classe XX. §. I. nullo certo argumento eum trahit ad A.D. 414. Est in Titulo Agnetis via Nomentana sub basi secundæ columnæ in dextero ordine. Supra vocem SCI serpit lineola, quam Aringhius, & ex eo Reinesius prætererunt. In ultimo versu pro MENSE, errore quadratarii legitur MENSESE. Vocem SCS eodem modo contractam pariter legas in notis Magnonis & Petri Diaconi post Valerium Probum inter Grammaticos veteres Eliæ Putschii pag. 1575. & 1681. In tessellatis etiam picturis ab Johanne Ciampino congestis tomo II. Veterum monimentorum, inque epigrammatibus hoc ipso no-

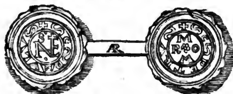
noſtro Commentario prolatis. In nummis quoque ævi Carolini, a Paulo Petavio, Blanco, & Vignolio publicæ luci expoſitis. Item in Anglosaxonicis & Anglodanicis, quos Andreas Fountaine ſubjecit tomo II. Theſauri veterum linguarum Septentrionalium Georgii Hickeſii pag. 181. quibus adde prolatos a Johanne Spelmanno in tabula III. cum Vita Ælfredi Magni Anglorum Regis. Denique poſt ſæculum XI. prænomen *Sancti* unica litera S indicari cœptum. Adi Claudium Molinetum in Muſeo ſanctæ Genovefæ pag. 145. num. VIII. & XXI. Hinc videat quomodo ſibi conſulere poſſit qui ex hoc uno elemento, ſuperioribus ſæculis alicubi expreſſo, nec nominibus propriis tamen adpoſito, ſibi *Sanctum* poſſe exſculpere putavit. Argentei Venetorum denarii veteres apud me ſunt, in quibus *Sanctus Marcus* eorum patronus literis compendiariis S. M. denotatur. Iiſdem literis in nummo Rogerii Siciliæ Ducis *Sancta Maria* deſignatur apud Cæſarem Antonium Vergaram, qui pridem in lucem edidit Nummos Regum Siciliæ, & *terræ citra Pharum*, quam vulgo *regnum Neapolitanum* dicunt: qui tamen nummi omnes poſt ſæculum XI. cuſi. Horum ductu perplura carminum lemmata corrigas apud Venantium Fortunatum, alioſque. Ut res ipſa intuentibus pateat, lectorum oculis ſubjiciam nummos Pontificum Romanorum, ſæculis IX. & X. percuſſos, atque aliam ob cauſſam a me antea vulgatos, in quibus vox *Sanctus* eo modo, quem dixi, contracta ſpectatur, literis tamen SCS ob anguſtiam circuli curve expreſſis, nec lineola extenſa præterquam in III. & IX. contectis.

CAP. XIV.

A. D. 816.

I

Stephanus IV.

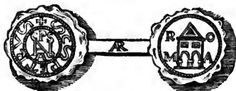
Gyrus ✠ SANCTUS . PAULUS ✠ SANCTUS . PETRUS

Monogramma STEPHANUS ROMA

858.

II

Nicolaus I.

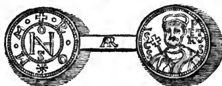
✠ SANCTUS . PETRUS ✠ ROMA

NICOLAUS . PAPA

872.

III

Johannes VIII.

✠ ROMA SANCTUS . PETRUS

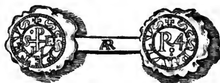
JOHANNES

IV

CAP. XIV

A. D. 885.

IV
Stephanus V.

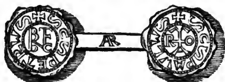

✠ SANCTUS . PETRUS STEPHANUS ✠ SANCTUS . PAULUS ROMA

Cyrus Monogramma

V
Benedictus IV.

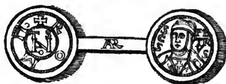
900.

✠ SANCTUS . PETRUS BENEDICTUS ✠ SANCTUS . PAULUS ROMA

VI
Anastasius III.

911.

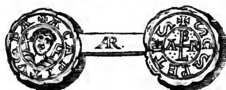

✠ ROMA ANASTASIUS SANCTUS . PETRUS

CAP. XIV

A. D.
946.

VII
Agapitus II.

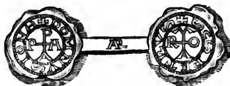

Gyrus Monogramma

✠ AGAPITUS . PAPA ✠ SANCTUS : PETRUS ALBERICUS

956.

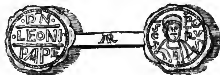
VIII
Johannes XII.

✠ DOMNUS . JOHANNES PAPA ✠ SANCTUS . PETRUS ROMA

963.

IX
Leo VIII.

DOMNO . LEO NI . PAPÆ SANCTUS . PETRUS

X.

X

Benedictus V.

BENEDICTUS ✠ SANCTUS . PETRUS ROMA *Gyrus Monogramma*

XV

Formula de *Donis Dei* a summis pontificibus usurpata.

AT omnibus testimoniis ea præferre maxime decet, quæ summorum Pontificum sunt. Quare Gregorianæ formulæ quasdam alias, ex successorum stilo petitas, adjungam. Primo loco epistolæ exemplum ex libro Diurno Romanorum Pontificum prodeat, quæ est donatio servi, his plane verbis composita pag. 114. tit. XVIII. *Credimus, ad augmentum & laudem sanctæ Ecclesiæ pertinere, si* EX DONIS BEATI PETRI *Apostolorum principis, cujus, licet impares meritis, vices tamen, Dei dignatione gerimus, ejus utilitatibus fidelia exhibentibus servitia, aliquid largiamur. Non enim respicit ad dispendium, quod eis irrogatur, dum largitatis Apostolicæ munificentia invitantur majori studio atque alacritate in commissis invigilare ministeriis, & solerti cura erga creditas utilitates impendere devota mente certamina. Igitur tuis &c.* Hactenus in libro Diurno, quem Garnerius ad Gregorii II. Pont. Max. ævum pertinere arbitratur. Gregorio II. Sergium III. subnecto. Indiculus eorum, quæ reparavit in basilica Late-

ra-

CAP. XVI ranensi, exstat in Appendice Johannis Diaconi ad Ordinem Romanum to. II. Musei Italici pag. 575. Ibi hæc leguntur: *postquam in honore tui nominis, mundi Salvator, & commemoratione tui, sancte Johannes Baptista*, DE TUIS DONIS *per multa certamina & labores præfatus Sergius* III. *Papa hanc basilicam in ruinis positam, a fundamentis construxit, cum omnia ornamenta aurea & argentea atque ænea ex ea ablata fuissent ab invasoribus, reparare, &* OFFERRE *tibi alia cum devoto animo studuit*. Ea statim recenset, interque hæc *gavatas de argento* XXV. Sergii III. Indiculum subsequatur vetus auctor, *Magister* inscriptus, in Regula, quæ cura & studio Lucæ Holstenii officinam typographicam subiit. De eo, qui familiæ monasticæ nomen dederit, hæc profert cap. LXXXIX. *si cum rebus suis introierit, tunc ille Brevis, vel Donatio rerum suarum, Deo vel monasterio facta, ipsius donatoris manu super altare ponatur, dicente ipso fratre: ecce, Domine, cum anima mea & paupertate mea quidquid mihi* DONASTI, *tibi* RECONSIGNO *&* OFFERO.

XVI
Formula de *Donis Dei* est mere liturgica.

FOrmula DE. DONIS. DEI. ET. BEATI. PETRI me ad alia properantem, iterum sistit. Est enim mere liturgica. Constat, in *sancta mensa*, convivio Dominico parata, quam Tertullianus in fine libri de Oratione *Aram Dei* appellavit, *dona* & *oblationes* per illos, qui Missæ sacrificio intererant, fieri consuevisse, ex quibus panis & vini pars in Christi corpus & sanguinem verbis a sacerdote prolatis converteretur. Hinc antiquissimi libri liturgici in Canone actionis statim post

post consecrationem nobis servarunt hæc verba,
veterrimam formulam, castæque religionis plenissimam, exhibentia: *offerimus majestati tuæ* DE TUIS . DONIS . AC . DATIS : *hæc dona, hæc munera, hæc sancta sacrificia illibata*: quæ verba ad unum omnia in nostra quoque liturgia recitamus & recitarunt majores nostri. Confer aureum Gelasianum Codicem sacramentorum Romanæ Ecclesiæ libro III. pag. 197. cujus editionem debemus Venerabili viro Josepho Mariæ Thomasio S. R. E. Tituli Equitii presbytero Cardinali, ob antiquam pietatem, penitioremque rerum ecclesiasticarum scientiam summis laudibus prædicando, cujus inclyto nomini doctorum & proborum chorus assurgit universus, mihique illud identidem repetere jucundissimum est, plures annos stricta tanti viri necessitudine uso. Pro Gelasiano Codice, si opus est, vadimonium sistit Sacramentarium Gregorianum apud Jacobum Pamelium to. II. Liturgicorum pag. 181. cumque eo Liturgia Gallicana a Mabillonio illustrata libro III. pag. 328. In Liturgia sancti Marci cura Guillelmi Cardinalis Sirleti ex veterrimo codice Rossanensi eruta & Parisiensibus typis expressa A. D. 1583. hæc verba exhibentur pag. 48. *quæ* TUA *sunt*, DE TUIS *bonis hæc proposuimus coram te*. Eadem ferme supersunt in sancti Basilii utraque Missa, Græcorum in Euchologio Jacobi Goari pag. 168. & Coptitarum apud Eusebium Renaudotium in Liturgiis Orientalibus tomo I. pag. 15. & 68. in quibus hæc prostant: TUA . EX . TUIS, *tibi offerimus*: vel *offerimus tibi hæc* DONA . EX . BONIS . TUIS, quod perinde est. Nec tacendus contextus Arabicus la-

CAP. XVI latine factus a Victorio Scialachio Maronita e Libano, apud quem pag. 19. editionis Augustanæ hæc habentur: *offerimus tibi has* TUAS OBLATIONES *ex eo, quod* TUUM *est*. Gregorius Nazianzenus item Arabicus, eodem interprete, ita habet: *offerimus tibi hæc* SACRIFICIA TUA *ex iis, quæ* TUA *sunt*. Consonat Johannes Chrysostomus, cujus Missa apud Goarum pag. 77. hæc præfert: TUA *ex* TUIS *tibi offerimus*. Eandem formulam habes in Missis Nazianzeni & Marci Evangelistæ apud Renaudotium to. 1. pag. 105. & 157. His planum redditur, formulæ disciplinam Occidentalibus æque ac Orientalibus omnino unam & communem fuisse. Ex latinis eam declarat Venerabilis Hildebertus Cenomanensis antistes in versibus de Mysterio missæ, operum pag. 1145. Est locus, qui præteriri non debet:

DE DONIS, PROPRIIS*que* DATIS, *tibi munera pura,*
Munera sancta, sed & immaculata, damus:
DONA *quidem, nobis Domino data, nam quod in escam*
DONAT, *nos ipsi*, SACRIFICANDO DAMUS.

Dona sunt quæ a Deo accepimus, *data* sunt, quæ nos de ejus *donis* eidem offerimus. Literales in rebus liturgicis explicationes mysticis sunt præferendæ: quod in Elogio historico summi viri Cardinalis Thomasii alibi dictum. Ab Onuphrio Panvinio in Explicatione mysteriorum Missæ in MS. codice Vaticano 4973. fol. 183. 2. locus sic illustratur: HÆC DONA. *Ante consecrationem plura sunt; post consecrationem unum & idem. Non enim aliud sub illa panis & vini specie: ne-*

neque aliud ſub ſpecie panis, aliud ſub ſpecie vini; ſed idem penitus ſub utralibet continetur. Hæc autem verborum inculcatio ad affectus vim inculcandam pertinet. Vocantur autem quæ ad altare offeruntur & DONA *&* MUNERA. *Paulus ad Ebræos* V. I. *de pontifice loquens: ut offerat, inquit,* DONA *&* SACRIFICIA *pro peccatis. Chriſtus ipſe in Evangelio Matthæi* V. 24. *ſi offers* MUNUS *tuum ad altare. Et in Geneſi* IV. 23. *reſpexit Dominus ad Abel & ad* MUNERA *ejus*. Hæc Panvinius. De crucis ſignis, quæ a ſacerdote ſuper iiſdem *donis* ac *datis*, in Chriſti corpus & ſanguinem verſis, fiunt, conſulendus Claudius de Vert in Explicatione Cæremoniarum Eccleſiæ to. I. cap. III. pag. 187. & 190. edit. II. Hildeberti pura & ſimplex interpretatio me retrahit, ne in ejus operum albo cenſeri poſſe arbitrer *Expoſitionem Miſſæ*, quam ex conjectura eidem adſcripſit auctor poſtremæ editionis Antonius Beaugendre. Scriptor enim opuſculi totus eſt in myſticis originibus congerendis, ab ingenio Hildeberti alienis, etiam pag. 1122. ubi locum ſuperius adductum aliter ac genuinus Hildebertus explicare conatur. Hactenus dicta mirifice illuſtrabuntur, ſi ex libro Pontificali pulcherrimum locum adduxero, dignum certe qui huc adducatur. Eſt in Leone III. pag. 212. ubi egregia, ab eodem pontifice in Baſilicam Ravennatem sancti Apollinaris collata beneficia, recenſentur: *ſuper altare vero ipſius ſacræ baſilicæ ob honorem omnipotentis Dei, & beati Petri Apoſtoli,* DE HUJUS DONIS *ac* DATIS *fecit veſtem ſericam roſatam habentem in medio crucem de chryſoclavo cum orbiculis*. Verba indicant, Leonem non de

CAP. XVI

CAP. XVII suo, sed de *oblationibus* & eleemosynis, Vaticanæ principis Apostolorum basilicæ per Christianos *datis*, ea, quæ præmittuntur, in æde sancti Apollinaris fieri jussisse. *Dandi* formula habet hic suam venerem. Ex veterum latinitate manavit, apud quos res votivæ *Deo dari* dicebantur. Post Gruterum pag. IV. 12. unum & alterum exemplum profert Tomasinus in opere de Donariis cap. I. in fine. Formulam *de donis Dei* a piis Christianis usque ad sæculum XII. custoditam nuper didicimus ex Johannis Friderici Schannati Vindemiis literariis pag. 65. §. XXII. ubi in donatione cœnobio sancti Stephani Herbipolensis facta A. D. 1107. hæc offendimus: *Ego Egispertus & uxor mea Mathildis modicam pridem* OBLATIONEM DE DONIS DOMINI *ad altare sancti Petri Apostoli retulimus*.

XVII
Orbiculi votivi, *thoraces* etiam dicti, alias *clypei*.

ORbiculorum mentio in fine capitis VI. injecta me monet, ut fidem liberem, quam oppigneraveram, de iis infra me acturum pollicitus. Erant *orbiculi* scuta rotunda, seu mavis *clypei*, quibus sacræ imagines atque historiæ continebantur. Nicolaus Alemannus in Dissertatione de Parietinis Lateranensibus cap. IX. pag. 68. lapidem anaglyphum dedit ex Ticinensi basilica sancti Michaelis, ubi Christus Dominus in *orbiculo* exstat medius inter sanctos Apostolos Petrum & Paulum. Titulus sancti Petri ad Vincula marmoream tabulam servat cum epigraphe insigni, a viris doctissimis memorata. Eam adducunt purpurati viri Baronius A. D. 531. §. VIII. & Norisius in Historia Pelagiana lib. II. cap. XXIII. in fine, non tamen

men per omnia accurate descriptam. Adduxit etiam Holstenius in notis ad Collectionem Romanam, & ex eo Petrus Relandus in Fastis pag. 709. Pagius quoque A. D. 531. §. v. Nonnihil accuratior habetur in Propyleo Bollandiano pag. 78. Nos primum ex ipso marmore albo fidelissime exceptam hic damus. Est parieti sinistro affixus lapis sub organis contra mausoleum Julii II. Pont. Max. Consulatus ei subjectus minutioribus literis, quam reliquus contextus repræsentatur, ut in alia inscriptione hac vetustiore apud Mabillonium in Supplemento diplomatico pag. 114. & Bonarotium in Observationibus sacris pag. xvi.

✠ SALBO PAPA·N·IOHANNE COGNOMEN
TO MERCVRIO EX SCE ECCL·ROM·PRESBYTE
RIS ORDINATO EX TIT·SCI·CLEMENTIS AD GLO
RIAM PONTIFICALEM PROMOTO BEATO PETRO
AP·PATRONO SVO A VINCLIS EIVS SEVERVS·PB·OFERT
ET IT·PC·LAMPADI ET ORESTIS·VV·CC·VRBICLVS CEDRINVS EST

Notæ chronologicæ congruunt A. D. 532. quo Johannes II. Pont. Max. Bonifacio II. successor est datus. *Urbiclum* recte *Orbiculum* explicat Daniel Papebrochius; sed vir doctus *mensam* ea voce denotari male ominatur. *Clypeum* votivum *cedrinum* denotat, quem Severus Tituli beati Petri

 a vin-

CAP. XVII a vinculis presbyter patrono suo munus offert cum ejusdem Apostoli effigie, seu *thorace*. Siquidem *thorax* pro *clypeo*, sive *orbiculo*, sumitur a nostrate Rufino in Historia ecclesiastica libro XI. cap. XXIX. ubi THORACES *Serapidis* memorat, *qui* (Alexandriæ) *per singulas quasque domos in parietibus, in ingressibus, in postibus etiam ac fenestris erant*. Locum Rufini perpendit Josephus Scaliger in Animadversionibus Eusebianis ad annum Abrahami 2286. Protomas Serapidis (Italice *busti*) Rufinus *thoraces* dixit. *Clypei* tamen imaginibus instructi suspendebantur, & detrahi poterant; sed *thoraces* atque *orbiculi*, de quibus loquimur, in rem aliam, puta parietes, etiam infixi. Salmasius ad Vopiscum in Probo cap. XXIII. *sacros vultus in thoracibus* pictos aut cælatos adnotavit. Trebellius in Claudio cap. III. auctor est, *clypeum aureum, Senatus totius judicio, in Romana curia collocatum, ut etiam nunc videtur. Expressa* THORACE *vultus ejus imago*; idest in ipso *thorace*, seu *clypeo* aut *orbiculo expressa* fuit *Claudii imago*, protome dicta. Neque enim locus per se clarus, Scaligero & Salmasio erat sollicitandus. Martialis quoque initio libri VIII. Minervæ clypeum, *thoraca* appellavit. Clypei habentes imagines Deorum & Cæsarum ex auro & argento pectore tenus in signis militaribus cohortium suspensi præferebantur: quos in veterum nummis cusos passim adspicimus. Adi Ezechielem Spanhemium tomo II. magni operis pag. 231. & 237. Hujusmodi *orbiculos* in musivis Ciampinianis reperies. Erant etiam *orbiculi* coloribus fucati & acu picti, sive arte *plumaria* contexti, de qua Bernardinus Bal-

dus

dus in Lexico Vitruviano, & Cangius in Glossario. Iidem orbiculi cœlitum imaginibus destinati, præsertim in monumentis Christianis, passim occurrunt: quod patet ex limbo æreo, ad sanctum Disibodum attinente apud Bollandianos hagiologos tomo II. Julii pag. 587. In medio altaris Langobardici, a me superius memorati, exstat *orbiculus* cum imagine servatoris Christi Domini. In vestibulo ipso Observationum cl. Bonarotii ad sacra vitra exstat sarcophagus Christianus cum *orbiculo* medio viri & mulieris, quorum corpora subtus clausa fuerunt. *Orbiculi* historiis quoque in sacras vestes inserendis variabantur. Anastasius enim pag. 185. ait, Leonem III. pontificem vovisse in Titulo sancti Pauli *vestem in* ORBICULIS *chrysoclabis, habentem historias Annunciationis & sanctorum Joachim & Annæ*. Infra pag. 191. memorat *cruces de chrysoclavo cum* ORBICULIS, ab eodem pontifice factas in basilica sancti Petri. Pag. 208. eum obtulisse ait *tabulas*, *seu* (pro *&*), ORBICULOS *de chrysoclavo, diversis depictos historiis*. Rursus pag. 209. idem pontifex in basilica Liberiana curasse dicitur *vestem albam holosericam rosatam, ornatam in circuitu de chrysoclavo, & in medio habentem crucem cum* ORBICULIS *de chrysoclavo*. Mox pag. 210. in diaconia Apostolorum *Via lata* ORBICULOS *de chrysoclavo cum periclysi de tyrio*. Leo IV. pag. 285. in circuitu altaris sancti Petri fecit *cruces & gammadias de chrysoclavo cum* ORBICULIS, *in quibus sunt imagines Apostolorum*. Ad hæc pag. 291. in eadem ecclesia fecit *vestes sericas duas, ex quibus una habet in medio tabulas de chrysoclavo, & alia habet in medio cruces &* ORBICU-

CU-

CAP. XVII CULOS *quatuor cum gammadiis*. Infra demum: *super ipsum altare fecit vestem auro textam, candidis per totum margaritis fulgentem, & in dextera, lævaque tabulas gemmatas habentem cum aureis per circuitum* ORBICULIS, *quibus insigne ipsius præsulis est nomen descriptum*. Sanctus Aldhelmus, alias Althelmus, Schireburnensis in Anglia apud occidentales Saxones sæculo VII. episcopus in libro de Laudibus virginitatis cap. XV. pag. 305. editionis novæ Henrici Whartoni morem suæ ætatis in hujusmodi orbiculatis vestibus contexendis sugillat, neque ullo pacto in Virginibus probat: *cortinarum*, inquit, *sive stragularum texturæ non pauculæ purpureis, immo diversis colorum varietatibus fucatæ inter densa filorum stamina ultro citroque decurrant*, & ARTE PLUMARIA *omne* TEXTRINUM *opus diversis* IMAGINUM THORACICULIS *percurnent*. Ravennæ adhuc lacinias sacræ vestis seu casulæ superesse in cœnobio Classensi nuper didicimus, *orbiculis* seu *thoracibus* imaginum episcoporum distinctas: quas, me flagitante, delineandas curavit præclarus Abbas olim Classensis Petrus Cannetus. Earum meminit Hieronymus Rubeus in Indice Historiarum Ravennatium v. *diptycha*, & ex eo Cangius in Glossario. Ex locis jam allatis patet, *orbiculos* cum *tabulis quadratis*, per similitudinem ita dictis, non debere confundi, ut sane confudit Octavius Ferrarius, cetera perspicax, & bene de re vestiaria meritus, in Analectis cap. XXIX. nimirum Alberto Rubenio contradicturus, qui libro I. de Re vestiaria cap. XXIV. *orbiculos*, de quibus loquimur, a *tabulis* ita dictis contra Claudium Sal-

ma-

mafium recte diftinxerat. Has *tabulas* feu *clavos latos*, a Plinio lib. XXXV. cap. IX. *palliorum teſſeras* dici, notat Rubenius cap. x. Ad Plinii locum ornandum plura congeffit Carolus Datus in Vitis Pictorum veterum pag. 23. cui jungas velim Jofephum Mariam Suarefium in Commentatiuncula de *Veſtibus literatis*, & Johannem Fridericum Gronovium, a Dato congefta probantem, in Notis ad aliquot libros Plinii poft tomum III. editionis Leydenfis apud Hackios anni 1668. pag. 833. 834. Ferrarii in Rubenium ærugo panditur ab ejus olim amico Johanne Georgio Grævio in præfatione ad tomum v. Thefauri Antiquitatum Romanarum. CAP. XVIII

XVIII
Alia formula *Diſci* Perufini, *utere felix*.

ALia *Diſci* Albani formula hæc eft: UTERE. FELIX. Elegans vero eft, & veteribus frequens, hoc fonans: *in utilitatem tuam, felix, hunc diſcum verte*. Itaque *Diſcus* non ad ornatum & pompam, fed ad *uſum* in facro minifterio oblatus. Pereximius Senator & amicus nofter Bonarotius nummis Carpineis jamdudum admifcuit pateram æneam, ab fe in præfatione eleganter pro more defcriptam atque explicatam pag. XVII. XVIII. & XIX. in qua eft formula UTERE. FELIX. Idem fcriptor, antiquitati explicandæ natus, atque opido fagax, pridem in Obfervationibus facris pag. 208. ter quoque hanc formulam protulit ex Fibula aurea, gemmifque anularibus, ubi lectum integris vocibus UTERE. FELIX, & compendiariis UT. FX. Eam a Tiberio Conftantino Augufto, Juftini junioris fucceffore ufurpatam auctor eft fanctus Gregorius Turonenfis in Hiftoria Francorum

CAP. XVII rum lib. VI. cap. XXX. Tiberius enim pridie, quam moreretur, data in uxorem filia Constantina Mauricio, his eum verbis *Imperatorem* inauguravit: *sit tibi Imperium meum cum hac puella*, UTERE. EO. FELIX, hoc est *Imperio*. Quispiam codex habet *ea*, non *eo*, quasi ad *puellam*, non ad *Imperium* verba Constantini referrentur. Sed vulgata lectio tangi non debet, quam retinet quoque nova editio clari nominis viri atque olim amici mei, Theoderici Ruinarti. *Imperium* enim in recto est, quo Mauricius a Tiberio *felix uti*, fausto omine prænunciatur. Siquidem formula est omen felicitatis, re utenti. Id penitus firmat Paulus Diaconus Aquilejensis in libro III. de Gestis Langobardorum cap. XV. Ait enim, a Tiberio Mauricium electum, cui ornatam filiam suam regalibus ornamentis tradidit, dicens: *sit tibi Imperium meum cum hac puella concessum*, UTERE. EO FELIX, *memor semper, ut æquitate & justitia delecteris*. Alia formula sponsalibus acclamabatur, nimirum FELICITER, ex Francisco Bernardino Ferrario in opere a me sæpe laudato de Veterum acclamationibus & plausu libro VI. cap. XIII. Eâdem formula aliis quoque acclamatum, ex Phædro lib. V. Fab. I. *v.* 5. Sed rei, quam tractamus, in bono lumine collocandæ alius locus Pauli Diaconi aptissimus est. Utramque enim *Disci Albani* formulam refert, priorem quidem DE. DONIS DEI aliis verbis, metri lege ita jubente; posteriorem UTERE. FELIX iisdem omnino verbis. Paulus igitur postquam Caroli Magni imperio obsecuturus Homilias per anni circulum in Ecclesia legendas in unum corpus digessisset, codici,

dici, ſummi Principis manibus terendo, pro epiſtola nuncupatoria carmen adonium præpoſuit, Boethium in eo fortaſſe imitatus. *Bipedale* appellat sanctus Columbanus, cujus pervenuſtum ejuſmodi carmen legitur in Sylloge Epiſtolarum Hibernicarum Jacobi Uſſerii §. VI. Pauli totum damus ex editione Colonienſi apud Maternum Cholinum A. D. 1557. in folio: quam poſtea ibidem iteravit Laurentius Surius A. D. 1576. CAP. XVIII

Paulus Diaconus.

UTERE . FELIX
MUNERE . CHRISTI
Pluribus annis
Luxque decuſque,
Magne tuorum
Carole Princeps,
Atque togate
Arbiter Orbis,
Dardanidæque
Gloria gentis.

Paulus majores Caroli Magni a Trojanis credi ortos tradiderat quoque in libello de Epiſcopis Metenſibus. *Anchiſus* Caroli abavus, sancto Arnulfo natus, ex *Anſegiſo* corruptus, quaſi ab *Anchiſe* Trojano ſic dictus, id perſuaſerat. Ad hæc *Priamus* Rex Francorum in Faſtis Proſperi: quem licet vir, linguarum & rerum peritia inſignis, Abbas Ludovicus du Four de Longuerue in Annalibus Merovingicis, nondum publici juris factis, prorſus exploſerit, eum tamen ex *Pharamundo*

H quo-

CAP. XVIII quodam seniore in *Pharamum* contracto, derivavit Godefridus Guillelmus Leibnitius in Disquisitione de Origine Francorum. Hujusmodi propriorum nominum contractiones, antiquis etiam usitatas, animadvertit Stephanus Lemonius ad Varia sacra to. II. pag. 774. Pauli *Homiliarium* ante omnes vulgaverat Spiræ Petrus Drack A. D. 1482. in forma folii; sed Patrum ipso Paulo juniorum Homiliis interpolatum. De hoc vide Carolum Cointium in Annalibus Ecclesiasticis Francorum tomo VI. A. D. 797. §. XXXVIII. & Mabillonium in suis tomo II. lib. XXVI. §. LXII. pag. 328. Johannes Volricus Surgant rector ecclesiæ sancti Theodori Basileensis ex codice patriæ bibliothecæ novam Homiliarii editionem undecim annos post priorem illam Spirensem adornavit Basileæ apud Nicolaum Kessler A. D. 1493. in folio. Hanc postea denuo ibidem recudit Jacobus Pforczen A. D. 1505. tomis duobus, volumine uno in folio minori. In his editionibus interpolatis desunt versus Pauli Diaconi, a me adducti. Vetus apographum sincerum & purum, in binos magnæ molis codices digestum, Mabillonius contrectavit apud Augienses cœnobitas in lacu Potamico; quot nimirum codices fuisse tradiderat auctor Vitæ sancti Ansegisi Abbatis Fontanellensis in Actis Sanctorum Ordinis sancti Benedicti sæculo IV. Parte I. pag. 634. §. 8. & Sigebertus in Catalogo cap. LXXXI. Atque hæc obiter dicta sint. Idem Mabillonius, cujus nomen optimum, deque literis egregie meritum, non cessabit unquam laudari, quandiu studia Christianæ antiquitatis suos habebunt peritos & probos æstimatores, excutiens

tiens veteres chartas bibliothecæ sancti Galli apud Helvetios, reperit *Juliani Toletani Prognosticon futuri sæculi*, his versibus prænotatum in Analectis to. IV. pag. 634. CAP. XIX

UTERE FELICITER, *Spassande papa*,
Jugiter per sæcula longa.

Subinde vir doctissimus quum *Spassandum* quendam initio sæculi X. Abbatem Pinensem in Gallœcia offendisset, huic, postmodum alicubi *episcopo*, oblatum codicem Sangallensem suspicatus est in Annalibus tomo III. pag. 326. At *Spassandus* ille quæri non debuit extra ævum *Juliani*. Sedit Episcopus *Complutensis*, cumque eodem *Juliano*, suo metropolita, interfuit Concilio Toletano XV. A.D. 688. & quinquennio serius subscripsit Concilio Toletano XVI. apud claræ memoriæ Cardinalem Josephum Aguirrium in Conciliis Hispaniæ to. II. pag. 728. & 747. *Julianus* ergo suum *Prognosticon* in nomine *Spassandi papæ* (sive *episcopi*) *Complutensis*, apparere voluit, formulam UTERE FELICITER pro FELIX, ob legem carminis, usurpare compulsus. Rei *usus* non frustra in sacris donariis toties inculcatur, quod nimirum *usus* tantum Ecclesiæ ministris; summum jus & imperium uni Deo & Sanctis ejus offerentium religio contraderet.

XIX

Discus Perusinus ad quem usum oblatus in æde sacra?

QUum *Discus Albanus* in æde sacra non ad otiosum ornatum, sed ad *usum* oblatus fuerit, jam superest, ut quanam in re mysta FELIX, & CUM GAUDIO, illo uti debuerit,

CAP. XIX rit, a nobis investigetur. Rem aperiet, si bene auguror, provinciæ nostræ Aquilejensis celeberrimus presbyter, & dein Pictavorum in Gallia Aquitanica episcopus, Venantius Fortunatus. *Eulogia* (latine *benedictio*) apud scriptores sacros notior est, quam, ut meis verbis explicari egeat. Sirmondus in Disquisitione de Azymo cap. VI. *triplicem* apud Christianos vocabuli notionem promit. At vero Edmundus Martenius in Commentario ad Regulam sancti Benedicti cap. LIV. *novem* sacras vocis significationes adducit. Generatim *Eulogia* est munus ex caritate datum; sed passim donati eo vocabulo *panes oblati* in ecclesia, ex quibus pars aliqua ad Christi corpus conficiendum seligeretur. Hæ vero *Eulogiæ* post peractam liturgiam, a sacerdote cunctis præsentibus viritim paullo ante dimissionem, publice distribuebantur. Erant etiam *Eulogiæ* privatæ sive panes, sive bellaria, & alii cibi, obsonia, & quodvis fructuum genus, cui sacerdos bene precatus antea fuisset. Has episcopi, presbyteri, abbates, abbatissæ, ultro citroque dabant, accipiebantque. De utrisque post Baronium A. D. 313. §. LII. & LVI. & Bonam in Rebus liturgicis lib. I. cap. XXIII. Menardum quoque ad Concordiam Regularum cap. LXI. pag. 875. unum pro omnibus uberrimo eruditionis apparatu differentem indicare sufficiat Cangium in Glossario. Non enim est volupe jam pridem ab aliis observata & congesta, illaudatis auctoribus, suffurari, ut alienis exuviis læti, crambem repetitam exhibeamus. Graculi ab omni pudore imparati, qui hoc agant, non desunt, immemores moniti Pliniani in præfatione Historiæ natu-

turalis, *obnoxii profecto animi & infelicis ingenii esse, deprehendi in furto malle, quam mutuum reddere*. De *Eulogiis*, Christianisque *oblationibus* speciatim se acturum spoponderat Valerius Chimentellius in opere de *re donatica*, cujus synopsim subjecit *Marmori Pisano de honore Bisellii*. Eum vide pag. 238. Tomasino autem cap. XLIII. de Donariis spes fuit, Franciscum Bernardinum Ferrarium, & Leonem Allatium, nobile par literatorum, Christiana Latii & Græciæ donaria commentariis illustraturos: dignum sane horum eruditione argumentum, a neutro nihilominus pertractatum. Jam patet usus ecclesiasticus *Gabatæ Albanæ*, recipiendis nimirum *Eulogiis* destinatæ. Id extra omnem dubitationis aleam ponit Venantius Fortunatus, qui & *Gabatam* (sive *Gavatam*, quod idem est) *argenteam*, nostræ persimilem, verbis in *orbiculo* ornatam, describit, & *Eulogias in Gabata argentea* ad se dono missas, geminato epigrammate celebrat, utroque in rem nostram huc transferendo. Prius est libro VII. 24.

Qui LEGIS *in pulchro* CIRCUMDATA VERBA *metallo*,
Si venias purus, hoc imitaris opus;
Nam velut argentum calida fornace probatur,
Sic se purgato pectore prodit homo.

Alterum est libro XI. 10. ad Agnetem antistitam pro *Eulogiis* ex sanctæ Radegundis, olim Reginæ Francorum, parthenone ad Venantium transmissis:

Multiplices epulæ concurrunt undique fusæ,
Quid prius excipiam, me bonus error habet.

Car-

CAP. XX *Carnea dona tumens* ARGENTEA GAVATA *perfert*,
Quo nimium pingui jure natabat holus.

XX
Vasa aurea & argentea a principibus viris oblata in ædibus sacris.

CEterum *vasa aurea* & *argentea* Deo, Sanctisque offerentes, peculiari id cæremonia peregisse, ex monumentis ecclesiasticis constat. De aliis *oblationibus* & *donariis* idem plane dicendum. Gregorius Nazianzenus in Orat. xx. de laudibus sancti Basilii Magni §. 77. to. I. operum pag. 351. editionis Morellianæ anni 1630. narrat, Valentem Augustum Deo dicatam ædem catholicorum ingressum, *dona*, *quæ ipsemet fecerat*, *ὧ αὐτουργὸς ἦν* in sacram mensam inferre voluisse: quæ tamen, ab hæretico oblata, nemo acceptavit. Theodoritus libro IV. Hist. Eccl. cap. XIX. hæc *dona* generatim memorat; sed quid essent, nequaquam exponit. Mabillonius in Commentario ad Ordinem Romanum pag. XLV. *panem oblatum* existimat. Quid, si *panis* in *vase aureo* per Valentem *oblatus*? Munus Imperatore dignum, nec absurdum fuisset. Nicetas Serronius in scholiis to. II. Operum Nazianzeni pag. 781. §. 77. *donum* Valentis *vasa aurea*, quæ ipsemet Imperator fecisset, interpretatur. Hoc tamen Godefrido Hermanno in Vita Basilii lib. v. cap. III. & Sebastiano Tillemontio in Commentariis de Historia Ecclesiastica to. IX. pag. 160. editionis I. vero simile nequaquam videtur. Atqui hoc nihil probat. Multa enim vera sunt, quæ verosimilia non sunt: neque alias unquam dedecuit summates, Augustosque ipsos interdum nobilioribus mechanicis artibus operam dare, seque in iis exercere. Neronem *pingendi*, *fingendique maxime*, *non mediocre studium* habuisse,

ſe, teſtis eſt Suetonius in Vita cap. LIII. Hadrianus, *pictor, fictorque ex ære & marmore* dicitur a Paulo Diacono in Hiſtoria miſcella lib. x. pag. 265. edit. Caniſianæ, utique ex vetuſtioribus teſtimoniis. Etenim a Spartiano *picturæ peritiſſimus* dicitur cap. XIV. & a Victore Schotti cap. XXVIII. *pictor, fictor ex ære vel marmore proxime Polycletos & Euphranoras*. Capitolinus Marcum ait cap. IV. *operam pingendo* dediſſe? Quid? quod ab Ammiano libro XXX. cap. IX. Valentinianus I. *Valentis* hujus, de quo loquimur, frater, *venuſte pingens & fingens, & novorum inventor armorum*, vocatur, ne a vero abludere arbitremur, *Valentem* quoque ipſum, Valentiniani germanum, *ſua manu vaſa aurea* finxiſſe: quod ex Nazianzeno Serronius expoſuit. Deinceps Catalogo mechanicorum artificum Franciſci Junii Valens merito adjungi poterit. Ejuſmodi porro anathemata a principibus viris Deo & Sanctis offerri conſueviſſe, exemplis aliunde petitis mox confirmabo. Hi ſacræ liturgiæ aderant in loco, quod *Senatorium* dicebatur, *infra presbyterii cancellos* in parte auſtrali, adnotante Mabillonio in Commentario pag. XXII. & XLIV. Confer Cangium ad Paulum Silentiarium pag. 554. 560. & in Conſtantinopoli Chriſtiana libro III. cap. XLIX. CAP. XXI

MUſiva opera, ſub fornice aræ maximæ Eccleſiæ Ravennatis sancti Vitalis exſtantia primus edidit Hieronymus Rubeus in patria Hiſtoria pag. 897. deinde Nicolaus Alemannus in notis ad Procopii Hiſtoriam arcanam cap. XLV. & ex eo Octavius Ferrarius in Analectis de re veſtiaria

XXI Ritus vaſa aurea & argentea Deo offerendi illuſtratus.

CAP. XXI ſtiaria cap. XVIII. Mox Cangius in Hiſtoria Byzantina pag. 97. & rurſus demum ex archetypis Johannes Ciampinus to. II. cap. IX. tabula XXII. In his ritus ſacer, quo *Juſtinianus* Auguſtus *vaſa aurea* obtulit in eadem Eccleſia, repræſentatur. Ibi enim *Maximianus* Archiepiſcopus, clero præeunte, Imperatorem ad gradus baſilicæ ab ſe exceptum, *vaſque aureum* manu geſtantem, palatinæ cuſtodiæ ſpathariis ſtipatum ad ædem ſacram introducit. In alia vermiculati operis parte viſitur *Theodora* Juſtiniani uxor in *Atrio*, quod *Area*, *impluvium*, *triporticus*, *quadriporticus*, *paradiſus*, & *narthex* alias dictum, ubi eſt *fons*, quem *cantharum*, *phialam* & *nymphæum* appellaverunt. Hæc accurate pertractant Heribertus Roſweydus in notis ad Paulinum Nolanum pag. 814. editionis Plantinianæ, & Cangius in Conſtantinopoli Chriſtiana libro III. cap. XXI. & XXII. inque Commentario ad Paulum Silentiarium pag. 534. 536. 538. ubi ſanctæ Sophiæ, ceterarumque ædium ſacrarum partes uberrimo reconditæ eruditionis apparatu deſcribit. Auguſta ipſa *vas aureum* pariter manu geſtat, eamdemque Cæſarei gynecæi matronæ per narthecem in ſacram ædem ingredientem comitantur: cujus *velum* Auguſtalis miniſter extollit. *Vaſa* hæc non fuiſſe vacua, ſed panem, de more offerendum, continuiſſe arbitror. Panis enim & vinum in uſum incruenti ſacrificii offerebatur. Etiam Carolus Magnus, ab Leone III. Pontifice jam *Auguſtus* dictus & coronatus, in *confeſſione* Beati Petri obtulit *diverſa* VASA *ex auro puriſſimo in* MINISTERIO *ipſius* MENSAE, inquit auctor vetus in libro Pontificali pag. 184.

Ce-

Ceteri non in *vasis*, sed in *candidis fanonibus*, quæ erant mundissima linteamina, panem offerebant. *Fanonis* triplicem significationem Mabillonius distinguit in Vita sanctæ Wiboradæ Sæculo v. Benedictino pag. 51. Primo enim sumitur pro quavis *mappula*. Secundo pro vestis sacræ parte illa, quam *manipulum* vocant. Tertio pro *corporali*. Nos de *mappula* loquimur, quam *linteum oblatitium* etiam dixerunt. Hujus generis fuisse oportet *fanones* xx. quos Theobaldus Abbas fecit in ecclesia sancti Silvestri, ex lapide inscripto A. D. 1060. apud Johannem Jacchettum in Historia ejusdem sacræ ædis cap. VII. pag. 45. Si vacat, consule virum pium & eruditum Edmundum Martenium in Antiquis Ecclesiæ ritibus libro I. parte I. cap. IV. artic. VI. pag. 378. Interim audi Honorium in Gemma animæ libro I. cap. XXVII. *quidam de populo* AURUM, *quidam* ARGENTUM, *quidam de altera substantia* SACRIFICANT. Sic pariter *Discus Albanus* sacrificatus est. *Oblatio* enim *sacrificium* dicebatur. Dixit quoque Cyprianus in libro de Opere & eleemosyna §. XI. *quæ in dominicum* (hoc est in sacram ædem) *sine* SACRIFICIO *venis*; *quæ partem de* SACRIFICIO, *quod pauper obtulit*, *sumis*? In Liturgia sancti Cyrilli Alexandrini, quam Victorius Scialachius ex Arabia in Latium transtulit, hæc leguntur pag. 63. editionis Augustanæ: *orate pro iis, qui procurant & suppeditant* OBLATIONES *&* SACRIFICIA, *vinum*, *oleum*, *thus*, *&* VASA *altaris*. Quid rei nostræ adcommodatius? Est Apostolica & nascentis ecclesiæ primæva phrasis. Munus enim, quod Deo offerebatur, duo significasse adnotat Hugo Gro- CAP. XXI

I tius

CAP. XXII tius ad Matthæum V. 23. & XXII. 16. Primo *donum*, quod *altari* ſuperponebatur, *ſacrificii voluntarii* nomine expreſſum. Secundo *pecuniam in gazophylacium* miſſam. Utrumque ſic Dei proprium cenſebatur, ut ſiquis per utrumvis juraſſet, per Deum ipſum juraſſe crederetur. Vide eumdem Grotium ad Epiſtolam Jacobi V. 12. Quum Theodoſius Magnus ob ſublatum Eugenium Tyrannum *oblationes* Deo fieri juſſiſſet, ſanctus Ambroſius de Auguſtali epiſtola id jubente hæc ad eum reſcripſit epiſtola LXI. claſſe I. tomo II. operum edit. novæ pag. 1017. §. 5. *epiſtolam Pietatis tuæ mecum ad* ALTARE *detuli. Ipſam* ALTARI *impoſui; ipſam geſtavi manu, quum offerrem ſacrificium, ut fides tua in mea voce loqueretur, & apices Auguſti, ſacerdotalis* OBLATIONIS *munere fungerentur*. Ambroſius Theodoſianam epiſtolam Deo *obtulit ſacrificium*. Quod enim *defertur ad altare*, quod *altari imponitur*, & *ſacerdotalis oblationis munere fungitur*, Deo *ſacrificium* eſt. Verba ſunt divino quodam ſpiritu plena, tantoque præſule digna.

XXII.
Ritus offerendi literas donationum teſtes ſuper altare.

FLorente pietate Chriſtiana maxime viguit apud majores noſtros mos, religionis plenus, minimeque fucatus, quo res ſuas Deo ſacrificantes, ipſas donationum teſtes literas manu ſua Deo offerentes, deponebant ſuper altare, in quo VOTA *populi & membra Chriſti* portari ait Optatus initio libri VI. de Schiſmate Donatiſtarum; quodque ab eodem ſancto viro *ſedes & corporis, & ſanguinis Chriſti* appellatur. Morem hunc venerabilem chartas rerum teſtes Deo in *menſa*

sa sancta, quam etiam *propitiatorium* dixerunt, offerendi, servatum videmus in Regula Occidentalium monachorum Patriarchæ Benedicti cap. LVIII. ubi tiro *chartam*, qua in cœnobium petit admitti, manu sua *super altare* ponere jubetur: ad quem locum vide Martenii Commentarium pag. 776. Postmodum sacer hic ritus in alios manavit. Exstat enim in vetustissimis Agaunensium Regulis cap. I. & Magistri cap. LXXXIX. in Codice Regularum, cujus editione Lucas Holstenius suam & alienam famam amplificavit. Ejusdem consuetudinis memor Gregorius Magnus libro IV. Expositionis in librum I. Regum cap. IV. §. 18. hæc literis consignavit: *quod coram nobis promittunt*, DEO OFFERIMUS, *ut ipse jam de* MANIBUS NOSTRIS TENEAT *quod exquirat*. Et mox: *quum ergo ea, quæ novitii requirunt*, DEO OFFERIMUS, *quasi* CHIROGRAPHUM, *quod nobis faciunt, illi* DAMUS. Iisdem pene verbis Gregorianis usum Stephanum III. in designanda *oblationis charta*, sancto Petro Apostolo per Pippinum Regem Francorum exhibita, & super ejus altare posita, statim patebit. Decretum ponendi *super altare* donationis *epistolam*, habes in Baluzianis Capitularibus tomo I. pag. 95. Hujus disciplinæ, quam in Formulas suas retulit Marculfus libro I. cap. I. in sacris donationibus exempla passim offendimus, & quædam profert Hieronymus Bignonius in notis ad Marculfum pag. 248. edit. II. Unum ex *donariis*, longe omnium magnificentissimum, a Carolo Magno *oblatum* non præteribo, cujus *chartam intus super corpus beati Petri* ab eo *propriis suis manibus positam* testatur Bibliotheca- CAP. XXII

I 2 rius

CAP. XXII rius in Hadriano I. pag. 157. qui ſane Pontifex hoc idem ab ipſo Carolo *præſentaliter* MANIBUS SUIS *factum*, in memoriam ei redigit epiſt. LI. pag. 114. codicis Carolini editionis Petri Lambecii. Ante Hadrianum Stephanus III. ad Pippinum, ejuſdemque filios Carolomannum, & Carolum Magnum ibidem hæc ſcripſerat epiſt. IX. pag. 37. CHIROGRAPHUM, *veſtram donationem*, *princeps Apoſtolorum firmiter* TENET. Ideo Hadrianus epiſt. XC. pag. 177. prope finem illud poſt Pippini obitum a Carolo ſibi iterum factum, confirmatumque, vocat *ſacram oblationem*, quam antea epiſt. LXXXV. pag. 166. HOLOCAUSTUM *beato Petro oblatum* vocaverat; ne quis jam habeat, unde procax neget, *ſacrificium* fuiſſe quod magiſtri totius Eccleſiæ ſummi Pontifices *ſacram oblationem*, & *holocauſtum* Deo factum dixerunt. His jungendus rerum Liturgicarum præclarus interpres Cardinalis Bona lib. II. cap. VIII. Eandem Pippinianam & Carolinam *oblationem* in magnis & celeberrimis eccleſiæ conventibus memoratam reperio. In Actione IV. Concilii II. Trecenſis, A. D. 878. coram Johanne VIII. Pont. Max. celebrati, lecta fuerunt *diplomata* & *ſacramenta* oblationum, ab iiſdem piiſſimis Regibus Deo factarum: *deinde* PROMISSIO *Regum lecta eſt* : & SACRAMENTA, *quæ Pippinus & Carolus* OBTULERUNT *beato Petro Apoſtolo*, LECTA *ſunt*. Hoc Concilium ſpeciatim coactum contra Spoletanos Duces, rerum ſancti Petri invaſores, alioſque bonorum eccleſiæ prædones. Exſtat pariter Concilii Lateranenſis anni 1122. ſub Caliſto II. Pontifice canon XXII. contra intruſos Archiepiſcopos Ravennates, qui in Exar-

Exarchatum invaserant. Ejus canonis laciniam Urbano II. falso adscriptam Gratianus refert XII. Q. II. C. XXXVII. *Alienationes*. Evolve Concilia Labbei to. IX. pag. 308. D. & tomo X. pag. 900. Quid in Concilio I. Lugdunensi A. D. 1245. coram Innocentio IV. & XL. episcopis actum sit, alibi dixi. Vide tamen Martenii Veterum scriptorum amplissimam collectionem to. II. pag. 1224. Denique in Concilio Tridentino Legati Regis Galliarum Pippini, Caroli, & Ludovici merita in Sedem Apostolicam exaggeraverunt ob patrimonia sancto Petro Apostolo restituta; quippe qui ei ditionem *multo majorem, quam nunc possidet, munifice & tam large donarunt*; immo *restituerunt*. Id produnt Instructiones & epistolæ de Concilio Tridentino a Jacobo Gillotio primum vulgatæ, postmodum a Petro Puteano auctæ pag. 487. editionis IV. Genuinum sensum *restitutionum* S. R. E. factarum, de quibus plura alibi dixi, egregie explanat eruditus presbyter Jesuita Lælius Bisciola Mutinensis in Horis subsecivis tomo II. libro XIX. cap. XIV.

CAP. XXIII

XXIII
Donationes ecclesiis factæ, ipsi Deo sunt factæ.

QUia vero hac præsertim ætate se nunquam desiderari patiuntur qui gravi in Romanam Ecclesiam malevolentia suffusi, ad laureolam sibi satis putant, si quæ a summis Pontificibus veniunt, petulanti supercilio contemnant; jam non amplius Pontifices, sed Occidentalium Augustorum principem Carolum Magnum audiri postulo: qua in re cum iis agam liberalissime. Itaque donationum Ecclesiæ factarum partes iterum veritatis studio suscipiamus, & Carolino um-

CAP. XXIII umbone alacriter defendamus ; quandoquidem cum his larvis nobis rursus luctandum est . Ne vero eum , cujus commenta excutimus , imitari videamur , paucis hoc faciemus . Carolus ergo in Capitularibus Baluzianis tomo I. pag. 406. se scire ait , *res ecclesiæ* , *Deo esse* SACRATAS , *& ab auferentibus* SACRILEGIUM *committi* , *quod* SCRIPTURA *de ipsis rebus* DEO CORAM ALTARI , *aut* SUPRA , *data fuerit* : qua nimirum transmutationem induentes , ex non sacris in sacras evasissent . Idem maximus Imperator pag. 1002. *omnia* , inquit, *quæ Domino* , *Ecclesiæque a quibuscumque* OFFERUNTUR , *Domino* INDUBITANTER CONSECRANTUR , *& ad* JUS PERTINENT SACERDOTUM . *Et quia Christum & Ecclesiam* , *unam personam esse veraciter agnoscimus* , *quæcunque Ecclesiæ sunt* , CHRISTI *sunt* . Verba sunt, magni Caroli animo & religione dignissima . Decretum vetustius Dagobertinum , formulis Carolinis & pontificiis undequaque respondens , ponendi *super altare* chartas , donationum testes , habemus in iisdem Regum Francorum Capitularibus to. I. pag. 95. Id pro *sacrificio* majores nostri acceperunt . Anne Deum tam pio actu ludificare voluisse dicendi sunt ? Quis eo temeritatis prorumpat , ut tantum nefas illis affingat ? Ad veterem ritum , donationum chartas super altare imponendi , nos allusimus in carmine de Ersone Fori-Julii dynasta , qui medio seculo VIII. nostræ Abbatiæ Sextensis auctor fuit . Illud propterea huic loco inseremus :

Hic , ubi lene fluens se Reghena fundit in agros ,
Bacche tibi , caros , & tibi , flava Ceres ;

Quum

Quum Desiderius late dominatus in omnem
Italiam, populis regia jura daret;
Erso, vir princeps, pietate Erso inclytus heros
Se famulum vovit, Virgo Maria, tibi:
Quasque ædes struxit, Benedicti pandit alumnis,
Aris imponens grandia dona Deo.
Ad SEXTUM *lapidem Concordia surgere vidit*
Arcem sanctorum, nomen & inde loco.
Dicere non renuas qui relligionis amore
Tangeris: Ersonis molliter ossa cubent.

Jam dictis consona habet Irene Augusta in Typico cap. VII. inter Analecta Græca pag. 163. ubi vetat, sacras Virgines, quibus Regulam scribit, quidpiam ex bonis mobilibus sive immobilibus, quæ in suo parthenone, *Gratia plenæ* dicto, beatæ Virgini donum obtulerint, illinc, dæmone instigante, egressas, unquam resumere posse. Rationem addit: *quod enim semel Deo consecratum est, resumi nequit: & qui illud resumit, sacrilegus est. Quali vero pœna plectatur sacrilegus, omnes norunt, licet id nos minime dixerimus.* Typicum istud ex autographo erutum blattis & tineis eripuit, & latinum fecit celeberrimus amicus noster Bernardus a Montefalconis. Olim religio fuit in rem, tam probato & solemni ritu Deo oblatam, quicquam sibi juris servare, nisi *processionis* (nimirum omnis sacræ officiorum & mysteriorum in ecclesia celebrationis) *gratiam, quæ Christianis omnibus in commune debetur*, teste libro Diurno Romanorum Pontificum pag. 92. & 102. Hujusmodi *processionem* (sive conventum populi ingentis) *sexu ex utroque, quem capacissi-*

ma

CAP. XXIII *ma basilica* (sancti Justi Lugdunensis) *non caperet* , *& quamlibet cincta diffusis crypta porticibus* , lege apud Sidonium libro V. epist. XVII. Unam ergo & veram caussam habemus , cur a puris veteris ecclesiæ monumentis juris & dominii cujuscunque reservationes omnino exsulent : quæ longo postmodum intervallo a bonis viris Henricianis & Arnaldistis primum excogitatæ , emerserunt . His clarissima lux datur præcepto sancti Gelasii I. pontificis apud Gratianum XVI. Q. VII. C. XXVI. *Piæ mentis*, cujus legitimum sensum ob disciplinæ veteris ignorationem non est assecutus Johannes Strauckius in Amœnitatibus juris canonici , Jenæ editis A. D. 1718. Gelasii verba adscribam , quia maxime huc faciunt : Scripta vero sunt ad Senecionem episcopum : *piæ mentis amplectenda devotio est , qua se Julius nobis in re Juliana sui juris fundasse perhibetur ecclesiam : quam in honorem sancti Viti confessoris ejus nomine cupit consecrari . Hanc igitur , frater carissime (si ad tuam diœcesim pertinere non ambigis) ex more convenit dedicari*, COLLATA *primitus* DONATIONE SOLEMNI , *quam ministris ecclesiæ destinasse se , præfati* MUNERIS *testatur* OBLATOR , *sciturus sine dubio , præter* PROCESSIONIS *aditum , qui omni Christiano debetur* , NIHIL *ibidem se* PROPRII JURIS *habiturum* . Gelasii locum Gratianeum ex aliis ejus rescriptis , ab Holstenio editis , explanat Ludovicus Thomassinus in Vetere & nova ecclesiæ disciplina tomo II. libro I. cap. XXIX. §. VII.

Ex

CAP. XXIV

XXIV
Donationes ecclesiis factæ, *sacrificium* dictæ.

EX his pariter liquet, quam bene cum sanctioribus Musis rationem subduxerit qui post tot & tam luculentas formulas, veteri Ecclesiæ sermone prolatas, verbis ad proprium sui scribendi characterem expressis in patrimonia sancti Petri ea garrire est ausus, quæ magno studio ex ejusmodi auctoribus suppilaverat, quos socios, & consortes criminis, non patronos & defensores innocentiæ jactare debuisset. Horum enim næniis, centies jamdudum explosis, chartas implere non desinens, eo festivitatis, ne dicam amentiæ prolapsus est, ut in sacris *oblationibus* Deo factis ipse (cujus nomini parco) jus beneficiarium, quod *feudum* vocant, se tandem exspiscatum, universo orbi nunciaverit. Ab hoc uno audaciæ exemplo de ceteris sit conjectura. Mox de sapientum & proborum judicio parum sollicitus eo processit, ut *donationem* Caroli Magni *sacrificium* non fuisse palam ediceret: quod pariter ejus modestia dignissimum est. Caussam adfert, opido egregiam, propereaquod incruentum *sacrificium* corporis & sanguinis Domini nostri Jesu Christi *verum* sit *sacrificium*. Ego addo, & vere *propitiatorium*, ubi hostia & offerens ministerio sacerdotum Christus Dominus unum sunt, ex Concilio Tridentino sess. XXII. cap. I. II. III. & canone II. Anne ergo apud Catholicos infra Eucharistiæ *sacramentum*, quod non solum est *sacramentum*, sed etiam, ut ait sanctus Thomas Parte III. Q. LXXIX. Artic. VII. *sacrificium*, & quidem longe omnium sanctissimum, & vere ac prorsus divinum, in quo cogitando totis artubus contremiscimus, aliud nul-

CAP. XXIV lum est *sacrificium* (non tamen *sacramentum*) quod quilibet etiam non sacerdos Deo offerre possit ? Sed nimis hebetes nos putas, ut tua hæc dicta nobis propinari patiamur, o homo, theologiam crepans, quam Patres, interque hos Augustinus libro x. de Civitate Dei cap. VI. ipsique summi Pontifices ignoraverunt. Ignoravit etiam in hac luce literarum vir insigniter doctus, multisque de re ecclesiastica scriptis editis ubique percelebris Johannes Morinus in Historia summi imperii Ecclesiæ Romanæ pag. 635. §. v. ubi *donationem* Carolinam ab Hadriano I. Pontifice veri *holocausti* vocabulo recte designari monstravit. Quemadmodum enim *holocaustum* est *sacrificium* Deo prorsus oblatum, inque ejus honorem tam perfecte absolutum, ut nec populus, nec sacrificans quidquam inde sibi retineant; ita Reges Francorum magnam Italiæ partem Deo in honorem sancti Petri donum offerentes, nihil sibi juris in eam retinuerunt. Locus sancti Hilarii in Psalmum LXV. §. 23. pag. 181. operum editionis novæ huc referendus: HOLOCAUSTA *sunt* INTEGRA *hostiarum corpora*, *quæ quia* TOTA *ad ignem sacrificij deferebantur*, HOLOCAUSTA *sunt nuncupata*. Quis paullum sui compos hæc in sermone Hadriani Pontificis non statim agnoscat? Phrasis est mere liturgica. *Sacrificio* autem illi eucharistico *veri* elogium tribuit Concilium Tridentinum contra id negantes hæreticos Zwinglianos, qui *Sacramentarii* per antiphrasin vulgo dicuntur. Nec tamen dicit, aliud nullum *verum sacrificium* infra illud omnium maximum dari, ubi sit *oblatio*, quam de ratione *sacrificii* esse, ne-

nemo ambigit. At vero nullum *ſacrificium* dari, quod cum illo euchariſtico atque incruento conferri ullo modo poſſit, quis unquam ignoravit, o flos illibate criticorum, & theologorum ocelle, præ quo alii cœcutiunt? Conſulendus Gentianus Hervetus pag. 110. Admonitionis ante Nicolai Cabaſilæ interpretationem in divinum ſacrificium inter Liturgias ſanctorum Patrum Luteciæ excuſas apud Guillelmum Morellium A. D. 1560. in forma folii. Pudet me tam obvia & nota ſectari, ut confidentiſſimi hominis procacitatem refellam: quam contemſiſſem, ſi ab eccleſiæ Romanæ contumelia temperaſſet. Hanc ferendam minime cenſui. Si Hervetus non ſufficit, adeundus Concilii Tridentini Hiſtoricus Sfortia Cardinalis Pallavicinus libro XVIII. cap. I. §. I. ſed & Guillelmus Eſtius, ſpectatiſſimus theologus, in librum III. Sententiarum Diſt. XIX. §. 5. cujus Commentariis ſancti Thomæ Summa theologica pariter illuſtratur. Cui vero in donationibus Deo factis veri *ſacrificii* & *holocauſti* nomina diſplicent, anne ſacræ *oblationis* nomen arriſurum putabimus, quo ſimiliter uſum vidimus Pontificem Hadrianum? Atqui *oblatio* ipſum *ſacrificium* dicitur in Miſſali Mozarabum & alibi paſſim: quod argumentum ſedulo pertractavit vir a me ſæpe alias laudatus, nec ſatis pro merito unquam laudandus Cardinalis Thomaſius in peculiari opere, nondum edito, quod inſcribitur: *Breviculus aliquot monumentorum veteris moris, quo Chriſtifideles ad ſæculum uſque* X. *utebantur in celebratione Miſſarum*. His finem imponant verba ſancti Doctoris & Theologorum principis

 Tho-

CAP. XXIV Thomæ Aquinatis 2. 2. Quæst. LXXXV. Artic. IV. in fine: quæ, ut puto, militis gloriosi & sæpe insultantis jactantiam satis compescunt: *Sacerdotes offerunt* SACRIFICIA, *quæ sunt specialiter ordinata ad cultum divinum, non solum pro se, sed etiam pro aliis. Quædam vero* SUNT ALIA SACRIFICIA, *quæ* QUILIBET *potest pro se Deo offerre.* Hæc *alia sacrificia* quascumque *oblationes* Deo factas in primis comprehendunt. Sed jam manum de tabula; nam occasione formulæ *de donis Dei & domni Petri*, in *Disco Albano* exaratæ, hæc dicta sufficiunt.

FINIS.

IN-

INDEX
RERUM

Numeri Romani præfationem, vulgares librum indicant.

A

Agnellus Ravennas 26. 27.
Aguirrius Josephus Cardinalis 59.
Alaricus Gothorum *Rex cum suis opibus sepultus* XXIV. *donariis & ædibus sacris Romæ parcit* 9. 10.
Albanum museum 39.
Albanus Alexander Cardinalis 2.
Albanus Annibal Cardinalis 85.
Alcyonius Petrus orationem habet ad Carolum V. *pro Clemente VII. e custodia liberando* 10.
Aldhelmus sanctus, orbiculatas *vestes in Virginibus sugillat* 54.
Aleander Hieronymus junior XI. XVI. XVIII.
Aleander Hieronymus senior Cardinalis 6.
Alemannus Nicolaus XVI. 50. 63.
Allatius Leo XVI. 61.
Alfaranus Tiberius 34.
Altare Langobardicum in Colonia Fori-Julii 31.
Alteserra Antonius Dadinus 5.
Ambrosius sanctus, *Theodosii Augusti epistolam Deo offert sacrificium* 66.
Anastasius Majordomus 25.
Ansidæus M. Antonius Archiepiscopus Damiatæ 39.
Aquilejensis Ecclesia 24.
Arcarii munus 19.
Aringhius Paulus Romæ subterraneæ latinus interpres X. 40.
Arnobius XLIV.
Asellus, *Christianus adolescens* 39. 40.
Attila Hunnorum Rex cum suis opibus sepultus XXIV.
Augusti, *artium mechanicarum periti* 62. 63.

B

Bacchinus Benedictus 28.
Baldus Bernardinus 52.
Bandurius Anselmus XXXV.
Barberinus Franciscus senior Cardinalis summe laudatus XV. XVI. 19.

Baronius Cæsar Cardinalis 18. 34. 50. 60.
Barthius Caspar XXXI. 36.
Bartholinus Thomas junior XXV.
Baudelotius Cæsar XL. XLI.
Bayerus Theophilus Sigefridus XXV.
Bayfius Lazarus 4.
Belisarii clypeus 13.
Bertolus Johannes Dominicus 24.
Bipedale *carmen* 57.
Bisciola Lælius 69.
Blanchinus Franciscus 23.
Bollandus Johannes XVI.
Bona Johannes Cardinalis XVII. 8. 18. 60. 68.
Bonarotius Philippus senator Florentinus XIX. XXIII. 8. 13. 33. 39. 40. 51. 53. 55.
Boncompagnius Franciscus Cardinalis X.
Bosius Antonius X. XIII. XIV.
Brovverus Christophorus 24. 37.
Bucherius Ægidius 39.
Bulengerus Julius Cæsar 2.

C

C*Angius Carolus* 20. 21. 22. 29. 30. 37. 53. 54. 60. 63. 64.
Cannetus Petrus Abbas Camaldulensis XXIII. 32. 54.
Cappellus M. Antonius XVI.
Carinthiæ Dux Henricus 24. *Marquardus* ibidem.
Carolus Magnus vasa aurea offert in confessione beati Petri 64. *Ejus majores a Trojanis derivasse crediti* 57. *Donatio Ecclesiæ Romanæ ab eo facta, fuit sacrificium* 73. 74. 75.
Castalio Josephus XXXI.
Castellana civitas 32. 33.
Cedrenus Georgius 19.
Cervi argentei aquam fundentes 28.
Chiffletius Johannes Jacobus XII. XV.
Chiffletius Petrus Franciscus XVII.
Childerici I. Regis sepulcrum XXVI.
Chimentellius Valerius 61.
Chishullus Edmundus 36.
Christiani sermone simplici usi XLIV. *Eorum opes pro Dei cultu* 9. *Studium in ornandis locis Deo sacris* 28. 29. *Illorum antiquitates illustrandæ* IX.
Ciaconius Alphonsus Christianas antiquitates colligit XII.
Ciampinus Johannes XVIII. 40. 52. 64.
Ciborium Langobardicum in agro Veronensi 30.
Clemens XI. Pont. 39.
Clypei votivi antiquorum 13. Vide *Disci*. *Orbiculi*. *Thoraces*.

Cobellutius Scipio Cardinalis xi.
Cointius Carolus xxvi.
Columbanus sanctus 57.
Commodianus 36. 37.
Compagnius Ludovicus x.
Concilia, in quibus memorantur donationes a Pippino & Carolo Magno facta beato Petro 68.
Constantini Magni de Maxentio victoria in Disco Perusino expressa 14. 15. 16. *Cervi argentei ab eo in baptisterio Lateranensi oblati* 28.
Contelorius Felix 16.
Crescimbenius Johannes Marius 21. 23.
Cujacius Jacobus xxx. 8.

D

DAndi *formula* 50.
Datus Carolus 8. 55.
Deusdedit Archiepiscopus Ravennas 32.
Diaconia Cosmediniana 21. 22.
Diaconia sancti Nicolai in carcere 24.
Disci votivi antiquorum 12. 13. Vide *Clypei. Orbiculi. Thoraces.*
Discus argenteus votivus Perusiæ repertus 19. 20. 21. *Ejus pondus & pretium* 1. 2. *Sancto Petro in Basilica Vaticana oblatus* 17. *Ejus cælatura* 12. *Quando ex sancti Petri basilica ablatus & Perusiæ sepultus* xlii. xliii.
Disibodus sanctus 53.
Dodwellus Henricus 13. 36. 37.
Dometius diaconus & Arcarius Apostolicæ sedis 19.
Domnus & Dominus, *sanctus Petrus honoris causa ita dictus* 36. Domni *vocis antiquitas* 37.
Dona Dei, *formula in variis inscriptionibus explicata* 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 30. 31. 32. 33. *Expressa in liturgiis* 47. 48.
Donationes ad valvas Ecclesiarum insculptæ 23. Sacrificium & holocaustum *dictæ* 73. 74. *Ipsi Deo facta* 69. 70. 71. *In altari oblatæ* 66. 67. *Etiam a Pippino & Carolo Magno* 68.
Donius Johannes Baptista 16.

E

ECcardus *Johannes Georgius* 28.
Erfo dynasta Fori-Julii auctor Abbatiæ Sextensis 74.
Estius Guillelmus 75.
Eulogiæ *varii generis* 60. 61.
Eustathius dux, Diaconiæ Cosmedinianæ benefactor 22.

Fa-

F

F*Aber Hieronymus* 27.
Faber Tanaquillus 37.
Fabrettus Raphael XVIII. 19.
Fanones varii generis 65.
Feliciter, *formula diversa ab* utere felix 56.
Ferrarius Franciscus Bernardinus 27. 56.
Ferrarius Octavius 54. 55. 63.
Fibulæ aureæ XX. XXI.
Fortunatus Venantius 41. 60. 61.
Fountaine Andreas 41.

G

G*Abatæ sive lances & disci in ecclesiis* 2. 4. 5. 6. 7. *In orbiculo verbis instructæ* 61.
Garnerius Johannes 21. 45.
Gelasii I. Pontificis præceptum illustratum 72. *Codex* 47.
Germani veteres cum suis opibus sepulti XXIV.
Gillotius Jacobus 69.
Gloriosissimi *titulus* 22.
Goarus Jacobus XXVII. 47.
Goldastus Melchior XXX.
Gothi cum suis opibus sepulti XXIV. *Gothus miles cum disco Perusiæ effossus* ibidem.
Grævius Johannes Georgius 55.
Gregorius sanctæ Sedis Notarius 21. 22.
Gregorius Magnus 67.
Gregorius II. donationem facit beato Petro 34. 35.
Grolierius Cæsar 10.
Gronovius Johannes Fridericus 55.
Grotius Hugo 65. 66.
Gruterus Janus 27.
Gualdus Franciscus 10.

H

H*Adrianus I. pontifex donationem Carolinam vocat* holocaustum 74. *Porticum dicat in diaconia Cosmediniana* 21. 22. 36.
Harduinus Johannes XXVI. 16.
Hermannus Godefridus 62.
Hervetus Gentianus 75.
Heumannus Christophorus Augustus XXX.
Hickesius Georgius 41.
Hilarii sancti locus de holocaustis 74.
Hildebertus Cenomanensis 48. 49.
Holocaustum, *id est oblatio Deo facta* 68. 74. Vide *Sacrificium*.
Holstenius Lucas XVI. 46. 51. 67.
Homiliarium Pauli Diaconi 57. 58.

I

Jacchettus Johannes 65.
Janningus Conradus 8. 34.
Inscriptiones in gyrum dispositæ 16.
Interrasile quid denotet 5.
Irenis Augustæ Typicum 71.
Julianus Toletanus 58. 59.
Junius Franciscus junior 63.
Justinianus Augustus sanctam mensam Deo dicat 20. Vasa aurea offert in musivis Ravennatibus 65.

L

Labbeus Philippus XVII.
Lambecius Petrus XVII.
Lancellottus Claudius 7.
Leibnitius Guillelmus 58.
Leo Episcopus civitatis Castellanæ 33.
Leo Isauricus 34.
Leo III. Pontifex orbiculos Deo vovet 53. Basilicam Ravennatem beneficiis ornat 49.
Literatorum laudes magni faciendæ XVIII.
Liutprandus Rex Langobardorum 29.
Longuerve Ludovicus 57.
Lupus Christianus XVII.

M

Mabillonius Johannes XXV. 23. 24. 25. 27. 47. 51. 58. 62. 63.
Macarius Johannes Christianas antiquitates illustrat XI. XII. XIV.
Magister, dictus sanctus Petrus 38.
Mallius Petrus 34. 35.
Marcus Abbas sanctæ Praxedis 24.
Mareus Philibertus XVII.
Margarinus Cornelius XVII. 19.
Martenius Edmundus 60. 65. 67. 69.
Martialis, de gabatis explicatus 4.
Martinellus Floravantes 24.
Mathildis Comitissæ donatio Ecclesiæ Romanæ facta, in marmore insculpta 24.
Mauricius Augustus 56.
Maurus Rabanus 25.
Maxentius Tyrannus a Constantino Magno devictus, in disco Perusino expressus 14.
Maximianus Ravennas Archiepiscopus 64.
Mediobarbus Franciscus 35.
Menardus Hugo 38. 60.
Menetrejus Claudius XVI.
Mensa sancta, dicta etiam ara Dei 46. A Justiniano Augusto Deo dicata 20.
Milesius Martius X.
Milites veterum Germanorum statura æstimati XXX.
Miræus Aubertus XIV.
Modoëtia opidum & ejus Ecclesia XXVI.

Molinetus Claudius 41.
Molinus Dominicus XI.
Montefalconius Bernardus XLI. 71.
Montemellinus Adamantius 23.
Morinus Johannes XVII. 22. 74.
Munera *ab* oblationibus *distincta* 18.
Mutinensis thesaurus pridem effossus XL.

N

NAudæus Gabriel XVII.
Nazianzenus Gregorius 64.
Niceta Serronius 62.
Norisius Henricus Cardinalis XVII. 15. 50.
Notæ numerales in nummis XXXVI. XXXVII. XXXVIII.
Nummi veteres Perusiæ reperti XXXIV. & *alibi* XXXVIII. *Pontificum Romanorum* 38. 42. 43. 44. 45.
Nuptius Ferdinandus Cardinalis XXIII.
Nutritor, *sanctus Petrus ita dictus a summis Pontificibus* 36.

O

OBlatio, *idem ac* sacrificium 65. 74. 75.
Oblationes a muneribus distinctæ 18.
Orbiculi, clypei, & disci votivi 50. *Acu picti* 52. 53.
Orbiculus votivus cedrinus in lapide Christiano memoratus 51.
Orosius Paulus 9.
Ottolinus Comes de Ottolinis 30.

P

PAllavicinus *Sfortia Cardinalis* 75.
Papebrochius Daniel 51.
Panvinius Onuphrius 27. 48.
Passioneus Dominicus Ephesius Antistes 7.
Patricius Johannes Cardinalis XXIII.
Paulus Diaconus 56. 57. 58.
Peireskius Nicolaus XI.
Pemmo Dux Fori-Julii 31.
Pergula, *in qua exponebantur sacra donaria* 8.
Perusia ab Octavio obsessa XLI. *& a Gothis* XLI. XLII.
Petavius Paulus 41.
Petrus sanctus in disco Albano memoratus 22. 17. domnus *dictus* 36. & magister 38.
Phari penduli in ecclesiis 8.
Pignorius Laurentius XI.
Plebs, *alias sancti Petri ædes Tiberiaci* 31. 32.
Plumaria *ars* 52.
Pontificalis liber Anastasio tributus 2.
Possinus Petrus XVII.

Praxe *pro Praxedis* 24.
Priceus *Johannes* XVII.
Processio 71.
Procopius explicatus XLI. XLII.
Pulicella Vallis in agro Veronensi 29. *Ciborium in ejus æde sancti Georgii* 30.

R

R*Atchisius Dux Fori-Julii* 31.
Ravennatis Ecclesiæ musiva explicata 64.
Reinesius Thomas x. 40.
Relandus Petrus 51.
Rogerius Siciliæ Dux 41.
Roma a Totila obsessa & occupata XLI. XLII. *Ab Alarico Rege capta* 10. *Sub Carolo V. direpta* ibidem.
Romani Principes *sancti Petrus & Paulus* 38.
Rosvveydus Heribertus XIII. 64.
Rubenius Albertus 54. 55.
Rubeus Hieronymus 27. 28. 54. 63.
Rufinus explicatus 52.
Ruinartus Theodericus 56.
Ryckius Theodorus XVII.
Rycquius Justus 12.

S

S*Abellicus M. Antonius* 2.
Sacrificium eucharisticum verum *contra Zvvinglianos dictum a Concilio Tridentino* 74. *Etiam* oblatio 65. Vide *Donationes*. *Holocaustum*.
Salmasius Claudius XXX. 52. 54.
Salvianus Massiliensis 29.
Salvo, *formula gentilis & Christiana* 27.
Sancti *prænomen* 39. 40.
Sanctus, *vox quomodo antiquitus contracta* 40. 41. 42. 43. 44. 45.
Saracenicæ *tegulæ* XXII.
Saxiscus *quid denotet* 6.
Scaliger Josephus 52.
Schannatus Johannes Fridericus 50.
Schefferus Johannes XXV.
Scialachius Victorius 48. 65.
Schottus Andreas XXX. 37.
Senatorium, *locus, ubi sacræ liturgiæ aderant viri principes* 63.
Sepulcra Gothorum & Langobardorum nulla in Italia XXIX. *veterum Francorum sine exteriori signo* XXV. *Christianorum extra urbium portas* XXXIII.
Sepulcrorum violatores gravi pœna mulctati apud Vvisigothos, Bavaricos, & Langobardos XXVII. XXVIII.
Severanus Johannes Christianas antiquitates illustrat x.
Severus, presbyter tituli sancti Petri a Vinculis 51.

Sextensis Abbatia 74.
Silentiarius Paulus 20. 22, 63.
Sirletus Guillelmus Cardinalis 47.
Sirmondus Jacobus XI. 27. 60.
Sollerius Johannes Baptista 39.
Spanhemius Ezechiel 37. 52.
Spassandus Complutensis Episcopus 59.
Spelmannus Johannes 41.
Spoletani duces rerum sancti Petri prædones 68. 69.
Statura in militibus requisita XXX. XXXI.
Strauckius Johannes 72.
Suaresius Josephus Maria XVI. 55.
Symposius ænigmatum scriptor XXX. XXXI.

T

Tabulæ *ab* orbiculis *diversæ* 54. 55.
Tiberiacum oppidum Flaminiæ 29. 31. 32.
Tiberius Constantinus Augustus filiam Constantinam uxorem tradit Mauricio 56.
Theobaldus Abbas 65.
Theodora Augusta vas aureum offert in musivis Ravennatibus 64.
Theodosius Magnus ob sublatum Eugenium Tyrannum oblationes Deo fieri jubet 66.
Thesauri nummorum variis in locis reperti XXXVIII. XXXIX. XL.
Thomas Aquinas sanctus 73. 75. 76.
Thomassinus Ludovicus 72.
Thomasius Josephus Maria Cardinalis XVII. 47. 75.
Thorax *pro* clypeo *sive* orbiculo 52. 54.
Tillemontius Sebastianus 62.
Tomasinus Jacobus Philippus 61.
Totila Romam & Perusiam obsidet XLI. XLII.
Trebellius Pollio explicatus 52.
Turonensis Gregorius 55.
Turrigius Franciscus Maria 26. 27.

V

Valens *Augustus dona aurea, quæ ipsemet fecerat, Deo offert* 62. 63.
Valesius Henricus XVII.
Vasa ecclesiæ Christianæ III. *Aurea & argentea Deo, sanctisque oblata* 62.
Ubaldinus Fridericus XVI.
Venetorum denarii veteres 41.
Vergara Cæsar Antonius 41.
Vert Claudius 49.
Vestes sacræ orbiculatæ 54.
Ughellus Ferdinandus XVI.
Vicus Æneas 5.
Vignolius Johannes 41.
Urbiclus *pro* orbiculus 51.
Ursatus Sertorius 37.

Usse-

Vſſerius Jacobus XLI. 57.
Utere felix, *formula explicata* 55.
Vvaddingus Lucas XVI.
Vvhartonus Henricus 54.
Vviborada sancta 65.
Vvingbius Philippus Christianas antiquitates illuſtrat XII. XIII. XIV.
Vvodalricus I. Patriarcha Aquilejenſis 24.
Vvormius Olaus XXV.

Z

Zabarella Franciſcus Cardinalis XI.
Zeno Auguſtus XXXVI.
Zeno sanctus Veronenſis in ſepulcra deſodientes clamat XXVIII.

FINIS

PAVCULA ADDENDA

Pag. XIX. *lin.* 7. Philippos *lege* Philippus.
Pag. 12. *lin.* 14. *poſt* chlamyde, *adde*, retro ex lævo humero pendente.
Pag. 15. *lin.* 18. *ante*, Cædes, *hæc adde*. Inter numiſmata ærea maximi moduli, nuperrime ex muſeo olim Corrario, nunc Piſano, Venetiis edita, tabula LXXX. extat Conſtantinianum unum & alterum, quorum pars aveſa, ut in Diſco, equitem armatum refert, haſta ferientem hominem nudum haſtatum in terram collapſum. Primi epigraphe eſt VIRTVS . AVG . N. Alterius vero DEBELLATORI . GENT . BARB. In utroque tamen deeſt gladius equiti, clypeus, parazonium & chlamys militaris pediti. Ad hæc fluvius & ſtirps fluvialis. Hæc enim Barbarum quempiam a Conſtantino proſtratum militem, non Maxentium in Tiberim dejectum, ut in Diſco, ob oculos ponunt.
Pag. 31. *a fine lin.* 3. *ante*, Jam, *hæc adde*. Proferamus hoc loco inſcriptionem cum ſuis nævis, nudiustertius erutam in veterrimo Titulo tan-

sancti Clementis, quum illius Presbyter Cardinalis amplissimus Annibal Albanus pro sua pietate & magnificentia eandem sacram ædem interius ornandam curaret:

✣ *Hisrabeliticus* DO *offerebat populus rurі*
Alius quidem aurum, alius namque argentum,
Quidam coque aes, quidam vero pilos caprarum.
Infelix autem ego Gregorius primus PBR *almae*
Sedis Apostolicae, huiusque Tituli gerens
Curam, ac beati supremus cliens Clementis
OFFERO DE TUIS *haec tibi, Christe*, THESAURIS
Temporibus SCISS *Zacchariae Presulis summi*
Per martyrem, & SCM *parva munuscula tuum*
Clementem, cujus meritis merear delictis carere,
Atque ad beatam aeternam ingredi vitam.
Aisti, quantum habes, regnum valet caelorum,
Suscipe hos DNE *velut minuta viduae, queso,*
Veteris novique Testamentorum denique libros,
Octateuchum, Regum, Psalterium ac Profetarum,
Salomonem, Esdram, storiarum ilico plenos
Require syllabarum lector sequentiam harum.

Pag. 35. *lin.* 14. *ante finem*, devenreor, *lege*, deveneror.

